

VI

Dragan Živojinović

Osnove međunarodnih odnosa i
diplomatije

DIPLOMATIJA

HENRI KISINDŽER

Za izdavača

MILOMIR KRAGOVČIĆ

Urednik

MILOMIR KRAGOVČIĆ

Likovna oprema

NIKOLA PANTIĆ

DIPLOMATIJA

HENRI KISINDŽER

Henri Kisindžer

DIPLOMATIJA I

VERZALPRESS

BEOGRAD

1999

ENERGIJA
KNIJIGE

jući čemu predstavlja svetionik za ostatak čovečanstva; prema drugom, te iste vrednosti Americi nameću obavezu da za njihovo ostvarenje širom sveta vodi krstaške ratove. Rasprava između nostalgije prema davno minuloj prošlosti i čežnje za savršenom budućnošću, američka misao se kolebala između izolacionizma i angažovanja, mada je, još od završetka Drugog svetskog rata, prevagu odnela realnost, odnosno međuzavisnost.

Obe škole mišljenja – o Americi kao svetioniku i Americi kao krstašu – podrazumevaju, kao nešto sasvim prirodno, svetski poredak zasnovan na demokratiji, slobodnoj trgovini i poštovanju međunarodnog prava. Pozivanje na takav sistem, budući da nikada nigde nije postojao, drugim zemljama često deluje utopijski, ako ne i naivno. Taj skepticizam ipak nikada nije zasenio idealizam Vudroa Vilsona, Franklina Ruzvelta ili Ronalda Regana, u stvari, ni jednog jedinog američkog predsednika u XX veku. Ako ništa drugo, podstakao je američko uverenje da se istorija može zanemariti i da svet, ukoliko iskreno želi mir, treba da primeni američke moralne „recepte“.

Obe škole mišljenja proistekle su iz američkog iskustva. Mada su postojale i druge zemlje s republikanskim uređenjem, nijedna nije bila svesno stvorena zato da bi se borila za ideju slobode. Nijedna druga zemlja nije bila naseljena ljudima koji su se upuštali na novi kontinent, rešeni da u ime opšte slobode i blagostanja pripitomljuju divljinu. Stoga ova dva pristupa, izolacionizam i misionarstvo, mada na prvi pogled veoma oprečni, odražavaju osnovno zajedničko uverenje – Sjedinjene Države poseduju najbolji sistem vlasti na svetu, a ostatak čovečanstva može da postigne mir i napredak tako što će napustiti svoju tradicionalnu diplomatiju i usvojiti američko poštovanje međunarodnog prava i demokratije.

Američko putovanje vođama međunarodne politike predstavljalo je trijumf vere nad iskustvom. Još otkako je 1917. godine stupila na svetsku političku scenu, Amerika je posedovala takvu nadmoć i bila je toliko uverena u ispravnost svojih ideala, da su najvažniji međunarodni ugovori sklopljeni u ovom veku – od Pakta Društva naroda i Kelog-Brijanovog pakta, do Povelje Ujedinjenih nacija i Helsinškog završnog dokumenta – predstavljali otežavanje američkih vrednosti. Krah socijalističkog komunizma predstavljao je intelektualnu pobedu američkih ideala, ali je, paradoksalno, Ameriku suočio sa svetom koji je tokom čitave svoje istorije pokušavao da izbegne. U međunarodnom poretku kakav sada nastaje, nacionalizam je dobio novi zamah. Zemlje češće slede sopstveni interes nego uzvišene principe, i češće se nadmeću nego što sarađuju. Malo šta ukazuje na to da se stari način ponašanja promenio, ili da bi u decenijama što su pred nama mogao da se promeni.

Novinu u vezi sa svetskim poretkom u nastajanju predstavlja to što Sjedinjene Države prvi put ne mogu ni da se povuku iz sveta, niti da njime dominiraju. Amerika nije sposobna da promeni način na koji je tokom čitave svoje istorije shvatala sopstvenu ulogu, niti bi to trebalo da želi. Kada je stupila na međunarodnu pozornicu, ona je posedovala takvu vitalnost i snagu da je mogla da natera svet da se prikloni njenoj viziji međunarodnih odnosa. Godine 1945, na kraju Drugog svetskog rata, Sjedinjene Države su posedovale takvu moć (u jednom trenutku oko 35 odsto

čitave svetske privrede otpadalo je na Ameriku), da im je, činilo se, bilo predodređeno da preoblikuju svet u skladu sa svojim idealima.

Čvrsto uveren u istinitost svojih reči, Džon F. Kenedi je izjavio da je Amerika dovoljno jaka da „plati svaku cenu, podnese svaki teret“ kako bi osigurala uspostavljanje slobode. Tri decenije kasnije, Sjedinjene Države su mnogo manje u prilici da insistiraju na brzom ostvarenju svih svojih želja. Status velike sile stekle su i druge zemlje. Sjedinjene Države su danas suočene s izazovom da postepeno ostvaruju svoje ciljeve od kojih svaki predstavlja mešavinu američkih vrednosti i geopolitičkih potreba. Između ostalog, u svetu sastavljenom od nekoliko zemalja približno iste snage, nameće se potreba da poredak bude zasnovan na nekakvoj vrsti ravnoteže, a upravo to predstavlja ideju koja Sjedinjenim Državama nikada nije bila bliska.

Razlike u američkom i evropskom istorijskom iskustvu dramatično su došle do izražaja već prilikom prvog susreta – na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. godine. Evropski lideri su želeli da postojeći sistem obnove u skladu s poznatim metodama; američki mirovnici su verovali da Veliki rat nisu prouzrokovali stalni geopolitički sukobi, već nedostaci evropske politike. U svojoj poznatoj poslanici – „četrnaest tačaka“ – Vudro Vilson je Evropljanima poručio da bi međunarodni sistem ubuduće morao da se zasniva na principu samoopredeljenja naroda, a ne na ravnoteži snaga, da svoju bezbednost ne bi trebalo da zasnivaju na vojnim savezima, već na sistemu kolektivne bezbednosti, kao i da njihovu spoljnu politiku diplomati više ne bi smeli tajno da vode, već da je treba zasnivati na „javnim ugovorima bez tajnih sporazuma...“ Jasno je da je Vilson u Pariz došao ne toliko da bi pregovarao o uslovima okončanja rata, ili da bi razgovarao o obnovi međunarodnog poretka, koliko zato da bi u potpunosti preoblikovao gotovo tri veka star sistem međunarodnih odnosa.

Otkako su počeli da razmišljaju o međunarodnoj politici, Amerikanci su evropske nevolje pripisivali sistemu ravnoteže snaga. S druge strane, od trenutka kada su prvi put morali da se pozabave američkom spoljnom politikom, evropski političari su s negodovanjem gledali na to što je Amerika sama sebi stavila u zadatak da sprovede globalnu reformu. I Amerikanci i Evropljani su se ponašali kao da je ona druga strana slobodno odabrala svoj način vođenja diplomatije, te bi stoga, da je samo mudrija ili manje ratoborna, mogla da se opredeli za neki drugi, mnogo prihvatljiviji metod.

U stvari, i američki i evropski pristup spoljnoj politici proistekli su iz njihovih vlastitih, posebnih okolnosti. Amerikanci su živeli na bezmalo pustom kontinentu koji su od neprijateljskih sila štitiла dva ogromna okeana, dok su susedne zemlje bile slabe. Budući da se Americi nije suprotstavljala nijedna sila u odnosu na koju je bilo potrebno da se uspostavi ravnoteža, ona nije ni morala da se suočava s njenim izazovima, čak i da su tamošnji političari došli na bizarnu ideju da podržavaju Evropu u sredini koju Evropa nije zanimala.

Mučne nedoumice u vezi s bezbednošću, kakve su proganjale evropske zemlje, nisu se dotukle Amerike narednih sto pedeset godina. Kada je do toga došlo, Amerika je stupila u dva svetska rata koja su započele evropske zemlje. Ona se u oba slučaja uključila u trenutku kada ravnoteža snaga već više nije funkcionisala, što je

izazov, a kada su u pitanju bile promene, ona im se protivila ne samima po sebi, već zbog načina na koji se sprovode, posebno primeni sile. Jedan Bizmark ili jedan Disraeli ismejali bi ideju da se spoljna politika svodi na metod, a ne na suštinu – ukoliko bi je uopšte i shvatili. Nijedna zemlja nikada sebi nije nametala moralne zahteve kao što je to činila Amerika. I nijedna zemlja nikada sebe nije toliko mučila u vezi s premošćavanjem jaza između svojih, po definiciji apsolutnih, moralnih vrednosti i nedostataka svojstvenih situacijama na koje bi ih trebalo primeniti.

Tokom hladnog rata, jedinstven američki pristup spoljnoj politici u velikoj meri je odgovarao izazovu o kakvom je bila reč. Postojao je dubok ideološki sukob, a samo jedna zemlja, Sjedinjene Države, posedovala je kompletan arsenal – političkih, ekonomskih i vojnih sredstava – za organizovanje odbrane nekomunističkog sveta. U takvom položaju, jedna zemlja može da insistira na svojim stavovima i često može da izbegne probleme s kakvim se suočavaju državici čije se zemlje nalaze u manje povoljnoj poziciji, te su stoga primorani da zbog ograničenih sredstava slede mnogo manje ambiciozne ciljeve nego što su njihove nađe, dok okolnosti zahtevaju da se čak i ostvarivanju takvih ciljeva pristupa u fazama.

Hladni rat je u velikoj meri uništio tradicionalne predstave o moći. Tokom najvećeg dela istorije postojala je sinteza vojne, političke i ekonomske moći, koja je uopšteno bila simetrična. Za vreme hladnog rata, različiti elementi moći prilično su se udaljili. Bivši Sovjetski Savez predstavljao je vojnu supersilu, dok je u ekonomskom pogledu bio patuljak. Takođe je bilo moguće da jedna zemlja bude ekonomski gigant, ali da u vojnom pogledu bude potpuno beznačajna, kao što je bio slučaj s Japanom.

U svetu posle hladnog rata, ti različiti elementi će po svoj prilici postajati sve više podudarni i simetrični. Relativna vojna moć Sjedinjenih Država postepeno će opadati. Odsustvo konkretnog neprijatelja izazvaće u zemlji pritisak da se sredstva za odbranu preusmere ka drugim prioritetima, a taj proces je već započeo. Kada više ne postoji jedna pretnja, i kada svaka država iz sopstvene nacionalne perspektive posmatra opasnost s kojima je suočena, zemlje koje su zaštitu pronalazile u američkom okrilju biće podstaknute da preuzmu veću odgovornost za sopstvenu bezbednost. Time će funkcionisanje novog međunarodnog poretka delovati u pravcu uspostavljanja ravnoteže čak i na vojnom planu, mada bi to moglo da potraje i nekoliko decenija. Ove tendencije će biti još jače izražene na ekonomskom planu, gde američka premoć uveliko opada i gde je nadmetanje sa Sjedinjenim Državama postalo mnogo lakše.

Međunarodni poredak u XXI veku obeležavaće nešto što na prvi pogled deluje protivno: s jedne strane će doći do usinjavanja, a s druge do sve veće globalizacije. Na nivou međudržavnih odnosa, novi poredak će više nalikovati evropskom sistemu država iz XVIII i XIX veka, nego rigidnim strukturama iz vremena hladnog rata. Sastojće se od najmanje šest velikih sila – Sjedinjenih Država, Evrope, Kine, Japana, Rusije i možda Indije – kao i od mnoštva srednjih i manjih zemalja. Istovremeno, međunarodni odnosi su prvi put zaista postali globalni. Komunikacije su trenutne, svetska privreda funkcioniše istovremeno na svim kontinentima. Čitav niz problema koji su iskrslili, kao što su nekontrolisano širenje nuklearnog

oružja, zaštita čovekove okoline, demografska eksplozija i ekonomska međuzavisnost, može da se rešava jedino na svetskom nivou.

U skladivanje različitih vrednosti kao i različitog istorijskog iskustva zemalja čiji je značaj manje-više podjednak, za Ameriku će predstavljati novo iskustvo i značajno odstupanje i od izolacionizma kakav je postojao u prošlom veku, i od faktičke hegemonije iz vremena hladnog rata, i to na način koji ova knjiga pokušava da osvetli. Drugi važni akteri podjednako su suočeni s teškoćom da se prilagode svetskom poretku u nastajanju.

Evropa, jedini deo savremenog sveta gde je ikada funkcionisao policentrični sistem, stvorila je koncept nacionalne države, suvereniteta i ravnoteže snaga koja je gotovo tri veka predstavljala dominantnu ideju u međunarodnim odnosima. Međutim, nijedna od evropskih zemalja koje su svoju političku nekada zasnivale na državnim razlogu danas nije dovoljno jaka da bi preuzela vodeću ulogu u međunarodnom poretku u nastajanju. Svoju relativnu slabost te zemlje pokušavaju da nadoknade time što najveći deo svoje energije ulažu u stvaranje ujedinjene Evrope. Međutim, čak i ako u tome uspeju, smernice na osnovu kojih bi ujedinjena Evropa mogla da se postavi na globalnoj sceni neće se automatski stvoriti, budući da takav politički entitet nikada od sada nije postojao.

Tokom čitave svoje istorije, Rusija je predstavljala poseban slučaj. Ona se na evropskoj sceni pojavila kasno – pošto su se Francuska i Velika Britanija već uveliko konsolidovale – i na nju se nije mogao primeniti, činilo se, nijedan od tradicionalnih principa evropske diplomatije. Rusija se graničila s tri različite civilizacije – Evropom, Azijom i muslimanskim svetom – a njeno stanovništvo su sačinjavali predstavnici svih tih kultura, te stoga nikada nije bila nacionalna država u evropskom smislu. Zahvaljujući tome što su ruski vlastodršci stalno pripajali teritorije susednih zemalja i time širili državne granice, ruska imperija je bila neuporedivo veća od bilo koje druge evropske zemlje. Staviše, svako novo osvajanje menjalo je karakter države, budući da je to istovremeno značilo i pripajanje još jedne nove, ne-pokorne, neruske etničke grupe. To je bio jedan od razloga zbog kojih je Rusija smatrala da mora da održava ogromnu vojsku čija veličina nije bila u skladu s bilo kakvom stvarnom spoljnom pretnjom.

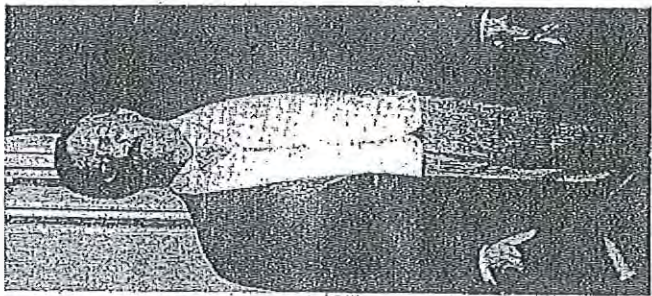
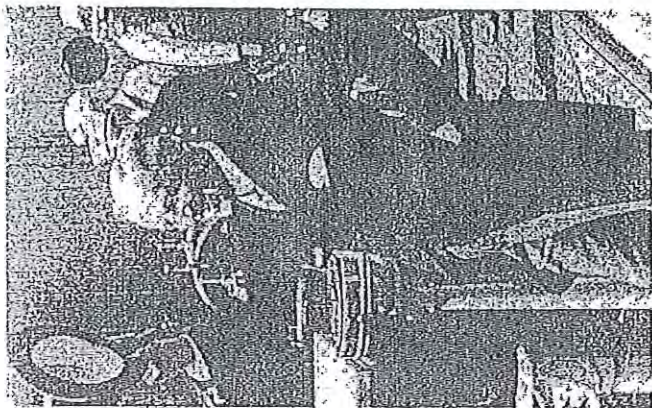
Rasirzana između opsesivne nesigurnosti i podjednako opsesivne težnje za širenjem, između zahteva koje je postavljala Evropa i iskušenja kakvo je predstavljala Azija, ruska imperija je oduvek igrala izvesnu ulogu u evropskoj ravnoteži, mada emotivno nikada nije bila deo Evrope. U svesti ruskih vlastodržaca potreba za osvajanjem stopila se sa potrebom za bezbednošću. Posle Bečkog kongresa, Rusija je češće od bilo koje druge sile upućivala vojsku izvan svoje teritorije. Analitičari često objašnjavaju da ruski ekspanzionizam potiče od osećanja nesigurnosti. Međutim, ruski pisci ista ta osvajanja radije opravdavaju višim mesijanskim ciljevima. Na tom putu Rusija je ređko pokazivala osećanje mere; ukoliko bi na njemu zastala, ispoljavala je sklonost ka povlačenju u mračnu mirzovolju. Tokom većeg dela svoje istorije, Rusija je bila ideja koja je tražila mogućnost da se ispolji.

Postkomunistička Rusija našla se u granicama u kakvim nikada tokom svoje istorije nije bila. Isto kao i Evropa, ona će veći deo svoje energije morati da posve-

ju izgradnji međunarodnog poretka. Jedini raspoloživi model policentričnog sistema jeste model kakav su izgradile zapadne zemlje, koji mnogi učesnici mogu da ne prihvate.

Uprkos svemu, uspon i pad nekadašnjih svetskih poređaka zasnovanih na policentričnosti – od Vestfalskog mira do našeg vremena – predstavlja jedino iskustvo na koje se možemo osloniti u pokušaju da shvatimo izazove s kakvima se suočavaju savremeni državnici. Proučavanje istorije ne nuđi nam nikakav priručnik s uputstvima za automatsku primenu; istorija nas uči na osnovu analogija, odnosno tako što osveštava moguće posledice situacija koje se mogu uporediti s minulim događajima. Međutim, svaka generacija mora iznova da utvrdi koji od tih događaja se zaista mogu uporediti.

Intelektualci analiziraju funkcionisanje međunarodnih poređaka, a državnici ih izgrađuju. Razlika između perspektive analitičara i perspektive državnika veoma je velika. Analitičar može da odabere problem koji će proučavati, dok se državniku predlaže nametnu. Donošenju jasnog zaključka analitičar može da posveti onoliko vremena koliko mu je za to potrebno; najveći problem s kojim je državnik suočen jeste nedostatak vremena. Analitičar se ne izlaže nikakvoj opasnosti. Ako se pokaže da su zaključci do kojih je došao bili pogrešni, može da napiše drugu raspravu. Državniku se pruža samo jedna prilika; njegova greške su nepopravive. Analitičar na raspolaganju ima sve činjenice, a sud o njemu donosi se na osnovu snage njegovog intelekta. Državnik mora da deluje na osnovu procena koje se u trenutku kada ih donosi ne mogu dokazati; o njemu sudi istorija na osnovu mudrosti koju je ispoljio u suočavanju s neizbežnom promenom i, iznad svega, uspeha koji je postigao u očuvanju mira. Zbog toga proučavanje načina na koji su se državnici odnosili prema pitanju svetskog poretka – šta i zašto jeste ili nije funkcionisalo – ne može definitivno da objasni savremenu diplomatiju, ali može da bude preduslov za njeno razumevanje.

STOŽER: TEODOR RUZVELT ILI VUDRO VILSON

Spoljna politika Sjedinjenih Država ispoljavala je naglašenu sklonost ka izolacionizmu sve do početka ovog veka kada se Amerika iznenada našla u središtu svetskih političkih zbivanja. Na to su uticala dva činioca: ubrzani razvoj njene moći i postepeno rušenje evrocentričnog međunarodnog poretka. Takav razvoj događaja obeležila su dvojica predsednika čija je politika predstavljala prekretnicu: Teodor Ruzvelt i Vudro Vilson. Ta dva čoveka su se nalazila na čelu države u vreme kada je vrlog svetskih događaja počeo u sebe da uvlači Ameriku, i to mimo njene volje. Ruzvelt i Vilson su shvatili da će njihova zemlja morati da odigra ključnu ulogu u svetskoj politici, mada su odustajanje od izolacionističke politike različitno pravdali.

Ruzvelt je bio vešt analitičar ravnoteže snaga. On se zalagao da Amerika stupi na međunarodnu scenu stoga što je smatrao da to zahteva nacionalni interes, kao i zbog uverenja da je globalna ravnoteža snaga bez američkog učešća nezamisliva. Vilson je opravdanije pronašao u mesijanskoj ulozi koju je Amerika trebalo da odigra na međunarodnoj sceni: njena obaveza nije bilo očuvanje ravnoteže snaga, već širenje sopstvenih ideja po celom svetu. Tokom Vilsonove administracije, Amerika se pojavila kao ključni akter međunarodne politike i počela je da proklamuje principe koji su odražavali opšta mesta američke misli, ali su za diplomate Starog sve-

monija, njihova američka sabrača su zamišljala svet u kojem će države delovati kao dobri partneri, a ne kao nepoverljivi suparnici. Vode američke nacije odbacivale su evropsku ideju po kojoj se moral država i moral pojedinaca procenjuje na osnovu različitih kriterijuma. Prema Džefersonu, postoji

samo jedan sistem etičkih normi koje se primenjuju i na ljude i na države – zahvalnost, vernost svim obavezama bez obzira na okolnosti, otvorenost i velikiodušnost, dugoročno unapređivanje interesa i jednih i drugih.⁶

Naglašavanje sopstvene ispravnosti – koje je strancima povremeno i te kako smetalo – odražavalo je realnost, budući da se Amerika u stvari nije pobunila samo protiv zvaničnih veza što su je spajale sa starim krajem, već protiv evropskog ustrojstva i evropskih vrednosti. Često izbijanje ratova u Evropi, Amerika je pripisivala prevladavajućoj ulozi državnih institucija koje osporavaju vrednosti kao što su sloboda i ljudsko dostojanstvo: „Kako rat predstavlja način na koji se nekada vladalo“, zapisao je Tomas Pejn, „mržnju koju zemlje gaje jedna prema drugoj podstiče isključivo politika njihovih vlada čiji je cilj da očuvaju duh u kojem su ustrojene... Čovek je čoveku neprijatelj samo u pogrešno ustrojenoj državi.“⁷

Pretpostavka da mir iznad svega zavisi od podsticanja demokratskih institucija, od danas predstavlja okosnicu američke misli. Amerikanci su oduvek smatrali da demokratske zemlje jedna s drugom ne ratuju. Aleksander Hamilton je ipak osporio pretpostavku da su države s republikanskim uređenjem u suštini miroljubivije od onih u kojima je oblik vladavine drugačiji:

Sparta, Atina, Rim i Kartagina bile su republike; dve od njih, Atina i Kartagina, pretežno su se bavile trgovinom. Uprkos tome, vodile su i odbrambene i osvajачke ratove, isto kao što su u to vreme činile i susedne monarhije... U brianskom sistemu vlasti, jedan dom nacionalnog zakonodavnog tela sasloji se od predstavnika naroda. Trgovina već veoma dugo predstavlja jedan od najvažnijih ciljeva te zemlje. Uprkos tome, malo je zemalja koje su se toliko često uključivale u ratove...⁸

Hamilton je, međutim, predstavljao neznatnu manjinu. Onda kao i sada, većina američkih vođa bila je ubeđena da na Americi leži posebna odgovornost da širi sopstvene vrednosti i da time doprinese svetskom miru. Onda kao i sada, do neslaganja je dolazilo samo zbog načina na koji će se to postići. Da li će glavni cilj američke spoljne politike biti aktivno podsticanje razvoja slobodnih institucija? Ili će se ona osloniti na uticaj primera koji sama pruža?

U prvim danima republike, preovladavalo je mišljenje da će američka nacija u nastajanju ideji demokratije najbolje poslužiti tako što će demokratske vrline ispoljavati kod kuće. Kako je to rekao Tomas Džeferson, „pravedna i snažna republička vlast“ u Americi, biće „trejan spomenik i primer“ svim drugim narodima na svetu.⁹ Godinu dana kasnije, Džeferson se ponovo dotakao ideje o Americi koja, u stvari, „deluje u ime čitavog čovečanstva“:

...okolnosti uskraćene drugima, ali nama dostupne, namenule su nam dužnost da pokažemo stepen slobode i samouprave koji društvo slobodno može da poveri pojedinim svojim članovima.¹⁰

Naglasak što su ga američki lideri stavljali na moralne osnove svog ponašanja i značaj Amerike kao simbola slobode, podstakli su odbacivanje opštih mesiv evropske diplomatije po kojima će se iz sukoba sebičnih interesa na kraju iskristalisati harmonija, dok je vođenje računa o bezbednosti značajnije od principa građanskog prava, drugim rečima, da državni ciljevi opravdavaju sredstva.

Te ideje bez presedana, zastupala je zemlja koja je napredovala tokom čitavog XIX veka, čije su institucije dobro funkcionisale i čije su se vrednosti dokazale. Amerika je bila svesna da ne postoji sukob između uzvišenog principa i onoga što je neophodno da bi se opstalo. Pozivanje na moral kao na sredstvo za rešavanje međunarodnih sporova vremenom je dovelo do specifičnih protivrečnosti i tipično američke agonije. Kako se odnositi prema bezbednosti ako se u spoljnoj politici, kao i u privatnom životu, treba osloniti na poštenje; u krajnjoj instanci, znači li to zaista da se opstanak mora podrediti moraju? Odnosno, da li američko opredeljenje za slobodne institucije automatski daje autu moralnosti čak i postupcima koji se višeg nego očigledno preduzimaju u ličnom interesu? Po čemu se to, ako je tačno, razlikuje od evropskog shvatanja državnog razloga, na osnovu kojeg se o onome što država čini može suditi jedino na osnovu toga koliko je uspešna?

Profesori Robert Taker i Dejvid Hendrikson briljantno su analizirali ovu dilemu američke misli:

Veliku dilemu Džefersonovog državnštva predstavljalo je očigledno odbacivanje sredstava na koja su se države oduvek na kraju oslanjale kako bi osigurale svoju bezbednost i zadovoljile svoje ambicije, uz istovremenu nespremnost da odbaci ambicije što su normalno namećale potrebu da se ta sredstva koriste. Drugim rečima, on je želio da Amerika istovremeno čini i jedno i drugo – da uživa u plodovima svoje moći, a da ne podleže tužnjačenim posledicama njenog ispoljavanja.¹¹

Uzajamno dejstvo ova dva pristupa do danas predstavlja jednu od glavnih tema američke spoljne politike. Do 1820. godine, Sjedinjene Države su uspostavile kompromis između ta dva pristupa, što im je omogućilo da sve do završetka Drugog svetskog rata primenjuju i jedan i drugi. U skladu s tim, sve što se dešavalo s druge strane okeana, osuđivalo se kao loša posledica politike ravnoteže snaga, dok se sopstveno širenje po Severnoj Americi shvatalo kao „sudbinski predodređeno“.

Do početka XX veka, američka spoljna politika bila je u osnovi veoma jednostavna: ostvariti ono što je zemlji očigledno suđeno i ne uplićati se u događaje u prekomorskim zemljama. Gde god je to bilo moguće, Amerika je podržavala demokratske vlade, ali nije pristajala da preduzme bilo šta da bi ih i odbranila. Ovaj stav je 1821. rezimirao Džon Kvinsi Adams, tadašnji državni sekretar:

Ušeljavanje je učinilo da se broj stanovnika udvostruči. Štaviše, postojali su izgle-
di da se razvoj i dalje ubrzava.

Još nikada se nije dogodilo da jedna zemlja doživi takvo povećanje moći, a da istovremeno ne pokuša da proširi svoj uticaj na ceo svet. Američki političari su bi-
li u iskušenju. Državni sekretar predsećnika Endrua Džonsona, Sjward, sanjao je im-
periju koja bi obuhvaćala Kanadu i veći deo Meksika, i koja bi se proširila duboko
u Pacifik. Grantova administracija je želela da anektira Dominikansku Republiku i
zanosila se idejom o kupovini Kube. Tadašnji evropski državnici, Dizraeli ili Bi-
zmark, shvatili bi i odobrili takve inicijative.

Međutim, američki Senat je i dalje bio usredsređen na domaće prioritete. Te je
stoga obuzdavao sve ekspanzionističke projekte. Vojaska je i dalje bila mala (25.000
ljudi), a ratna mornarica veoma slaba. Do 1890. godine, američka vojna sila nalazi-
la se na četrnaestom mestu na svetu, iza bugarske, dok je američka ratna mornarica
bila manja od italijanske, bez obzira na to što je posedovala trinaest puta jaču indus-
triju. Amerika nije učestvovala na međunarodnim konferencijama i smatrana je
drugorazrednom silom. Kada je 1880. godine odlučila da smanji svoj diplomatski
aparata, Turska je zatvorila ambasade u Svedskoj, Belgiji, Holandiji i Sjedinjenim
Državama. Istovremeno, jedan nemački diplomat ponudio je da mu se smanji pla-
ta samo da ga posle Madrida ne šalju u Vašington.¹⁸

Međutim, jednom kada je dostigla nivo moći kakav je ostvarila posle Građan-
skog rata, Amerika više nikada neće uspeti da se odupre iskušenju da tu moć preto-
či u značajan položaj na međunarodnoj pozornici. Krajem osamdesetih godina XIX
veka, Amerika je počela da gradi ratnu mornaricu, koja je još 1880. bila manja od
čileanske, brazilske, ili argentinske. Godine 1889, ministar mornarice Bendžamin
Trejš se na osnovu obrazloženja koje je pripremio pomorski istoričar Alfred Tejer
Mahon založio za gradnju ratnih brodova.¹⁹

Uprkos tome što je Britanska kraljevska mornarica štitila Ameriku od eventu-
alnih napada evropskih sila, američki lideri Veliku Britaniju nisu shvatali kao svog
čuvara. Oni su tokom čitavog XIX veka smatrali da najveću opasnost za američke
interese predstavlja upravo Velika Britanija u čijoj ratnoj mornarici su videli najve-
ću stratešku pretnju. Stoga nije nikakvo čudo što su Sjedinjene Države, čim je nji-
hova moć dovoljno narasla, ispoljile težnju za odstranjivanjem britanskog uticaja iz
zapadne hemisfere, i to pozivajući se na Monroovu doktrinu kojoj je Velika Brita-
nija svojevremeno dala odlučujući podsticaj.

Sjedinjene Države na taj izazov nisu reagovala nimalo delikatno. Godine 1895,
državni sekretar Ričard Olmi je, oslanjajući se na Monroovu doktrinu, upozorio Ve-
liku Britaniju i jasno joj stavio do znanja nejednakost snaga. „Sjedinjene Države su
danas“, pisao je on, „praktično suverene na ovom kontinentu, a njihova volja pred-
stavlja zakon za sve koji se nalaze u njihovom domenu... neiscrpn resursi kao i izo-
lovan položaj, omogućavaju (Americi) da bude gospodar situacije, te stoga nijedna
druga sila ne može da je ugrozi.“²⁰ Bilo je jasno da se američko odbacivanje politi-
čke sile nije odnosilo na zapadnu hemisferu. Do 1902. godine, Velika Britanija je
odustala od pretenzije da igra glavnu ulogu u Srednjoj Americi.

Stekavši nadmoć u zapadnoj hemisferi, Sjedinjene Države su počele da stupa-
ju na širu međunarodnu političku pozornicu. Amerika je, gotovo mimo svoje volje,
izrasla u svetsku silu. Šireći se po čitavom kontinentu, uspostavila je prevlast duž
svih svojih obala, sve vreme insistirajući da ne želi da vodi spoljnu politiku velike
sile. Kada je taj proces okončan, Amerika je otkrila da poseduje moć koja ju je učini-
la glavnim međunarodnim faktorom, bez obzira na to za šta je bila zainteresova-
na. Američki političari su mogli i dalje da tvrde da okosnicu njihove spoljne politi-
ke predstavlja želja da posluže kao „svetionik“ ostaku čovečanstva, ali neki od njih
su neosporno postajali svesni i činjenice da moć koju poseduje njihovoj zemlji da-
je pravda da se oglasi u vezi s tekućim pitanjima i da joj za uključenje u međunarod-
ni sistem nije potrebno da čeka da se ceo svet demokratizuje.

Ovaj stav niko nije obrazložio jasnije od Teodora Ruzvelta. On je bio prvi pred-
sednik koji je isticao da je dužnost Amerike da uticaj proširi na ceo svet, prema ko-
jem će se postaviti u skladu sa svojim nacionalnim interesom. Kao i njegovi pret-
hodnici, Ruzvelt je bio ubeđen da Amerika igra pozitivnu ulogu u svetu, ali je za
razliku od njih smatrao da ona poseduje realne spoljopolitičke interese koji su da-
leko važniji od interesa kao što je nemešanje. Ruzvelt je pošao od stanovišta da su
Sjedinjene Države sila kao i svaka druga, a ne jedinstveno otelovljenje vrline. U slu-
čaju da im se interesi sukobe s interesima drugih zemalja, obavezne su da se oslo-
ne na svoju snagu i da pobeđe.

Prvo što je Ruzvelt učinio bilo je da Monroovu doktrinu protumači krajnje slo-
bodno, kako bi je poistovetio s imperijalističkim doktrinama svoga vremena. On je
6. decembra 1904. godine proklamovao upošteno pravo na intervenciju od strane
„neke civilizovane zemlje“, koje je u zapadnoj hemisferi pripadalo isključivo Sje-
dinjenim Državama, a taj stav je nazvao „prirodnim posledicom Monroove doktri-
ne“; „držati se Monroove doktrine u odnosu na zapadnu hemisferu moglo bi Sje-
dinjene Države da prisili da u flagrantnim slučajevima povlačenja pogrešnih poic-
za, ili ispoljavanja nemoći, počnu mimo svoje volje da održavaju poredak na među-
narodnom planu“.²¹

Ruzvelt je propovedao ono što je u praksi već činio. Amerika je 1902. primo-
rala Haiti da raščisti svoja dugovanja evropskim bankama, a 1903. je podstakla ne-
rede u Panami koji su se potom izrodili u opštu pobunu. Uz američku pomoć, tam-
šnje stanovništvo se izborilo za nezavisnost od Kolumbije, ali ne pre nego što je Va-
šington uspostavio suverenitet nad zonom u kojoj će biti izgrađen Panamski kanal.
Godine 1905, Sjedinjene Države su uspostavile finansijski protektorat nad Domini-
kanskim Republikom, dok je američka vojska 1906. okupirala Kubu.

Ruzvelt je smatrao da diplomatija zasnovana na snazi mislića predstavlja deo no-
ve, globalne uloge Sjedinjenih Država. Dva okoma više nisu bila dovoljno široka da
Ameriku izoluju od ostatka sveta. Sjedinjene Države su postale akter na međunarod-
noj pozornici. U svojoj poruci Kongresu 1902. godine, Ruzvelt je to i rekao: „Sve ve-
ća međuzavisnost i složenost međunarodnih političkih i ekonomskih odnosa sve više
obavezuje sve civilizovane i uređene zemlje da održavaju potreban red u svetu“.²²

Ruzvelt zauzima izuzetno istorijsko mesto u pogledu američkog pristupa među-
narodnim odnosima. Američku ulogu u svetu nijedan drugi predsednik nije do te me-

Rukovodeći se svojim geopolitičkim realizmom, a ne uzvišenim načelima, Ruzvelt je pozvao dve zaraćene zemlje da pošalju svoje predstavnike u njegovu kuću u Zalivu ostrva, i da se tamo sporazumeju o uslovima za mir, koji je konačno i zaključen u Portsmutu u Nju Hempširu. Tim mirom je ograničena japanska pobjeda i očuvana ravnoteža na Dalekom istoku. Ruzvelt je zahvaljujući tome postao prvi američki dobitnik Nobelove nagrade za mir, koja mu je dodeljena zato što je postigao mirovno rešenje zasnovano na idejama koje će posle narednog predsednika, Vilsona, delovati prilično neamerički – ravnoteži snaga i sferama uticaja.

Godine 1914, Ruzvelt je zauzeo prilično neutralan stav u odnosu na nemačku invaziju Belgije i Luksemburga, mada je u pitanju bilo flagrantno kršenje sporazuma na osnovu kojih je tim zemljama priznata neutralnost:

Ja ne držim stranu ni jednima ni drugima u vezi s kršenjem ili nepoštovanjem sporazuma. Više je nego sigurno da će divovi, kada se ulvate u koštac i počnu da se teturaju u smrtonosnom zagrljaju, nagaziti na svakoga ko se nađe na putu bilo kom od dva velika, zabuktala rvača, *osim ukoliko to nije opasno*.³¹

Nekoliko meseci po izbijanju rata u Evropi, Ruzvelt je izmenio svoj početni stav o kršenju belgijske neutralnosti, mada ga, sasvim karakteristično, nije zabrinula nelegalnost nemačke invazije, već opasnost što ju je taj čin predstavljao za ravnotežu snaga: „... zar ne verujete da će Nemačka, ukoliko pobjedi u ovom ratu, smiriti britansku flotu i uništiti Britansku Imperiju, i za godinu ili dve početi da insistira na sticanju dominantnog položaja u Južnoj i Srednjoj Americi?“³²

On se zalagao za naoružavanje velikih razmera kako bi Amerika mogla svom svojom težinom da podupre Trojni sporazum (Antantu). Nemačku pobjedu je smatrao i kao moguću i kao veoma opasnu po Sjedinjene Države. Pobjeda Centralnih sila značila bi gubitak zaštite od strane britanske mornarice i omogućila bi nemačkom imperijalizmu da se učvrsti na zapadnoj hemisferi.

Ruzveltovo mišljenje da je britanska kontrola Atlantika bezbednija od nemačke hegemonije zasnivalo se na apstraktnim činocima izvan politike snage, kao što su kulturni afiniteti i istorijsko iskustvo. Između Engleske i Amerike su zaista postojale čvrste kulturne spona koje se nisu mogle uporediti ni sa čim što je postojalo u pogledu američko-nemačkog odnosa. Štaviše, Sjedinjene Države su bile naviknute na britansku vladavinu morima, tako da im pomisao na to nije smetala, a više nisu ni strahovale da bi Britanija mogla da ima ekspanzionističke planove u odnosu na Severnu i Južnu Ameriku. Na Nemačku su, međutim, gledale s podzrenjem. Ruzvelt je 3. oktobra 1914. napisao britanskom ambasadoru u Vašingtonu (zaboravivši, budući da je to sada bilo uputno, svoju raniju procenu po kojoj je nemačko nepoštovanje belgijske neutralnosti bilo neizbežno):

Da sam ja bio predsednik, protiv Nemačke bih reagovao tridesetog ili trideset prvog jula.³³

U pismu napisanom Radjardu Kiplingu mesec dana kasnije, Ruzvelt je priznao da bi bilo teško da se Amerika na osnovu njegovih ubeđenja uvede u evropski rat, stoga što narod ne bi bio spreman da sledi akciju koja je do te mere određena politikom sile:

Ako bih se zalagao za sve ono u šta lično verujem, u narodu ništa ne bih postigao, budući da me ne bi sledio. Naš narod je kratkovid i ne shvata međunarodnu politiku. Vaš narod jeste bio kratkovid, ali ne toliko kao naš kada je to u pitanju... Naš narod veruje da zahvaljujući širini okeana ne mora da strahuje od sadašnjeg sukoba i da nije dužan o tome da vodi brigu.³⁴

Da je s Teodorom Ruzveltom dostigla vrhunac, američka spoljnotočička misao bi se objašnjavala kao evolutivno prilagođavanje tradicionalnih evropskih državnih principa američkim uslovima, dok bi on bio smatran za predsednika za vreme čijeg mandata su Sjedinjene Države, usposlaviši dominaciju u Severnoj i Južnoj Americi, pokazale svetu svoju snagu i počele da stiču položaj svetske sile. Međutim, američka spoljnotočička misao se s Ruzveltom nije završila, budući da to nije bilo ni moguće. Lider koji ograniči svoju ulogu na iskustvo sopstvenog naroda, samog sebe osuđuje na stagnaciju; lider koji prevaziđe to iskustvo izlaže se riziku da ne bude shvaćen. Ni iskustvo koje je posedovala ni vrednosti na kojima je počivala, Ameriku nisu pripremili za ulogu koju joj je namenio Ruzvelt.

Jedan od istorijskih paradoksa bilo je to što je Amerika na kraju stekla vodeću ulogu koju joj je Ruzvelt predvideo, i to još za njegova života, ali u ime principa kojima se rugao i pod rukovodstvom predsednika koga je prezirao. Vudro Vilson, otelovljenje tradicionalne ideje o američkoj posebnosti, udario je temelje onome što će postati dominantan intelektualni stav u američkoj spoljnoj politici, čije je preporuke Ruzvelt u najboljem slučaju smatrao nevažnim, a u najgorem štetnim po dugoročne američke interese.

Ukoliko bi se načinilo poređenje između te dvojice najvećih američkih predsednika, Ruzvelt bi, u smislu svih utvrđenih principa državničke veštine, bio daleko bolji. Uprkos tome, prevagnuo je Vilson – dok se Ruzvelt posle sto godina pamti po onome što je postigao, američku misao uobličio je Vilson. Ruzvelt je shvatio način na koji je međunarodna politika funkcionisala u zemljama koje su tada odlučivale o sudbini sveta, a nijedan američki predsednik nije posedovao tačniji uvid u funkcionisanje međunarodnog sistema. Nasuprot tome, Vilson je uspeo da shvati glavne izvore na kojima se Amerika napaja, od kojih je možda najvažniji bila slika o samoj sebi kao o nečemu različitom od ostatka sveta. Americi su nedostajale i teorijske i praktične osnove za diplomatiju u evropskom stilu koja je bila usmerena ka jednom jedinom cilju, održavanju promenljive ravnoteže snaga, a zasnivala se na stalnom nijansiraju načina na koji će se ispoljiti sila. Bez obzira na realnost političke sile i putike koje su iz nje mogle da se izvuku, među Amerikancima je prevladavalo uverenje da se njihov jedinstven karakter zasniva na slobodi koju uživaju i za koju se zalažu.

Amerikanci su mogli da se pokrenu na velika dela samo na osnovi ideje koja se podudarala s njihovim shvatanjem izuzetnosti sopstvene zemlje. Bez obzira na to

Ruzvelt mogao i da zamisli. Jer, on nije želeo ništa više do da poboljša ravnotežu snaga i da u njoj za Ameriku obezbedi ulogu koja bi odgovarala njenoj sve većoj moći. Prema Ruzveltovoj zamisli, Amerika bi bila jedna među mnogim zemljama – moćnija od većine i deo elitne grupe velikih sila, na koju se i dalje primenjuju osnovna, već uspostavljena pravila u vezi s ravnotežom.

Vilson je Ameriku preveo u potpuno suprotnu sferu. On je prezirao ravnotežu snaga i stoga je uporno tvrdio da se uloga njegove zemlje „ne sastoji u dokazivanju vlastite sebičnosti, već veličine“.⁴⁰ Ukoliko je to bilo tačno, Amerika ne bi imala pravo da svoje vrednosti zadržava za sebe. Vilson je još 1915. godine objavio doktrinu bez prešedana, po kojoj je bezbednost Amerike neodvojiva od bezbednosti svog ostalog čovečanstva. To je podrazumevalo obavezu Amerike da se svuda u svetu suprotstavi agresiji:

...s obzirom na to da zahtevamo da se nesmetano razvijamo i da svojim životima upravljamo u skladu s našim sopstvenim načelima kao što su pravo i sloboda, mi osuđujemo agresiju, s koje god strane da dolazi, i nećemo joj sami pribeći. Mi se zalažemo za to da bezbedno sledimo pravac nacionalnog razvoja kakav smo sami odabrali, ali činimo i nešto više od toga. Mi isto zahtevamo i za druge. Svoje čvrsto opredeljenje za individualnu slobodu i slobodan razvoj zemlje ne ograničavamo na događaje i situacije koji se tiču samo nas. Mi imamo razumevanja za svaki narod koji pokušava da krene teškim putem što vodi u nezavisnost i pravdu.⁴¹

Ideja o Americi kao o dobronamernom svetskom policajcu nagovestila je strategiju zadržavanja koja će se razviti posle Drugog svetskog rata.

Ruzvelt nikada, čak ni kada je bio na vrhuncu, nije ni u snu došao na ideju koja bi bila dovoljno snažna da pokrene globalni intervencionizam. Međutim, on je bio državnik-ratnik, dok je Vilson bio sveštenik-prorok. Državnici, čak i kada su ratnici, usredsređuju se na svet u kojem žive; za proroke „svet je onaj koji žele da stvore.“

Vilsonova početna reafirmacija američke neutralnosti vremenom je prerasla u niz pretpostavki koje su postavile temelje za globalni krstaški rat. Prema Vilsonovom mišljenju, nije postojala bitna razlika između slobode u Americi i slobode u svetu. Dokazujući da nije uzalud provodio vreme na akademskim skupovima, kojima dominiraju beskrainja nadmudrivanja, uspeo je da na specifičan način protumači šta je Džordž Vašington zaista mislio kada se zalagao protiv mešanja u tuđe poslove. Vilson je reč *foreign* (engl. „stran“, „tuđ“) tako protumačio da bi se prvi predsednik sigurno zaprepastio. Prema Vilsonu, Vašington je htio da kaže da Amerika treba da izbegava uplitanje u tuđe *cižjeve*. Međutim, dokazivao je Vilson, ništa što se tiče ljudskog roda „ne može nam biti strano, ili nevažno“.⁴² Shodno tome, Amerika je imala neograničeno pravo da se angažuje u inostranstvu.

Ideja da se mešanje u tuđe poslove, koje je naciji u amanet ostavio jedan od njenih utemeljivača, protumači kao „viza“ za intervenciju, kao i da se koncept neutralnosti razradi tako da ulazak u rat učini neizbežnim, bili su zaista neobični. Dok

je artikulirajući viziju jednog boljeg sveta zemlju sve više približavao svetskom ratu, Vilson se pozivao na vitalnost i idealizam koji kao da su stogodišnju libernaciju opravdavali time što je Amerika baš zahvaljujući njoj, na međunarodnu pozornicu sada mogla da unese dinamizam i čednost kakve njeni iskusniji partneri nisu ni poznavali. Evropska diplomatija se tokom svojih istorijskih iskušenja okamenila i uničila; evropski državnici su na događaje gledali kroz prizmu mnogih razbijenih snova, izjalovljenih nada, neostvarenih ideala, dok je Amerika, koja time nije bila spurtana, smelo objavila da istorija čak i ako joj nije došao kraj, svakako nije preterano važna, budući da se nalazila na putu da vrednosti koje su se do tada sintrale isključivo američkim, preloži u opšte principe koji se mogu primeniti na sve. Vilson je tako uspeo da prevaziđe, bar za izvesno vreme, sukob između ideje o bezbednoj Americi i ideje o neokaljanjoj Americi. Amerika je ulazak u Prvi svetski rat mogla da prihvati isključivo kao angažovanje u korist svih naroda, a ne samo sopstvenog, a sebe da vidi u ulozi borca za univerzalne slobode.

Neposredan povod da Amerika objavi rat, pružilo je potapanje *Luzitanije*, a pre svega to što je Nemačka ponovo počela neograničeno da koristi podmornice. Međutim, Vilson ulazak u rat nije opravdao tim konkretnim razlozima. Nacionalni interesi bili su irelevantni, isto kao i napad na Belgiju i poremećaj ravnoteže snaga. Po njemu, rat je bio zasnovan na etičkom principu čiji je osnovni cilj predstavljalo uspostavljanje novog, pravednijeg međunarodnog poretka. „Užasno je“, izjavio je Vilson u govoru kojim je zatražio objavu rata,

povesti ovu veliku miroljubivu zemlju u rat, u najstrašnji i najrazorniji od svih ratova, u kojem kao da je sama civilizacija dovedena u pitanje. Međutim, pravda je dragocenija od mira, a mi ćemo se boriti za ono što nam je oduvek bilo najbliže srcu, za demokratiju, za pravo onih što su primorani da se pokoravaju vlastima na to da se i njihova reč čuje, za prava i slobode malih naroda, za opštu vladavinu prava na osnovu saglasnosti slobodnih naroda koji će doneti mir i bezbednost svim zemljama i konačno osloboditi svet.⁴³

U ratu koji se vodi u ime takvih principa ne može da bude kompromisa. Jedini stvarni cilj je potpuna pobjeda. Ruzvelt bi američke ratne ciljeve gotovo sigurno formulisao i u političkom i strateškom smislu; Vilson, koji se hvalio time što Amerika nema posebnih interesa, definisao je ratne ciljeve gotovo isključivo s etičkog staništa. Po Vilsonovom mišljenju, rat nije predstavljao posledicu sukoba nacionalnih interesa koji su se sledili bez i najmanje zadržke, već ga je izazvala Nemačka time što je bez ikakvog povoda namršila međunarodni poredak. Tačnije rečeno, stvarni krivac nije bila nemačka nacija, već isključivo Kajzer. Zalažući se za objavu rata, Vilson je tvrdio:

Mi nismo u zavadi s nemačkim narodom. Jedino što prema njemu osećamo jesu simpatije i prijateljstvo. Ulazeći u ovaj rat, nemačka vlada nije delovala u skladu sa željama naroda, koji to unapred nije ni znao, ni odobrio. O ratu je odlučeno onako kao što se o ratu odlučivalo u stara, nesterčna vremena kada

...naše doba odbija standarde zasnovane na nacionalnoj sebičnosti, koji su nekada usmeravali države, i zahteva da ti standardi ustupe mesto novom poretku u kojem će jedina pitanja biti: „Da li je to ispravno?“, „Da li je to pravedno?“, „Da li je to u interesu čovečanstva?“⁵²

Da bi se ovako usaglašeno mišljenje institucionalizovalo, Vilson je predložio osnivanje Društva naroda, jedne u suštini američke institucije. Pod pokroviteljstvom te svetske organizacije, sila bi ustuknula pred etikom, a snaga oružja pred diktatom javnog mnjenja. Vilson je stalno isticao da do rata nikada ne bi ni došlo ukoliko bi javnost bila adekvatno informisana – zaboravljajući žestoke izlive radosti i olakšanja s kojima je u svim zemljama pozdravljeno izbijanje rata, uključujući i demokratsku Veliku Britaniju i Francusku. Po ujemu, da bi nova teorija mogla da se sprovede, u svetu su morale da se dogode najmanje dve promene: najpre, uspostavljanje demokratije u svim zemljama, a zatim i jedne „nove i mnogo celovitije diplomatije“ zasnovane na „kodeksu časti podjednako visokom kao kada su u pitanju pojedinci“.⁵³

Vilson je 1918. godine objavio svoj izuzetno ambiciozan cilj koji je za ono vreme predstavljao nešto nečuveno. On je tvrdio da mir zahteva „uništenje svake sile koja bi bilo gde mogla proizvoljno i po sopstvenom izboru tajno da poremeti mir u svetu; ili, ukoliko ne može odmah da se uništi onda bar da se bukvalno svede na ni-vo beznačajne zemlje“.⁵⁴ Vilson je 14. februara 1919. godine, na Konferenciji mira, objasnio da bi Društvo naroda, nadahnuto takvim idejama, moglo da rešava krize kako se ne bi izrodile u ratove:

...na osnovu tog instrumenta (Pakta Društva naroda), mi prvenstveno i najviše zavisimo od jedne velike snage – moralne snage svetskog javnog mnjenja, čiji neodoljivi uticaj pročišćava i razjašnjava, jer ono što uništava svetlost, u potpunosti će uništiti i univerzalna osuda svetskog javnog mnjenja.⁵⁵

Očuvanje mira više ne bi zavisilo od tradicionalnog odmeravanja snaga, već od svetskog konsenzusa koji bi podržao određeni mehanizam. Grupa zemalja, uglavnom demokratskih, delovala bi kao „garant mira“ i zamenila bi stari sistem ravnoteže snaga i savezništava.

Nijedna zemlja nikada do tada nije iznela, a još manje primenila, tako uzvišena osećanja. Uprkos tome, idealizam ih je pretvorio u opšte mesto američkog stava o spoljnoj politici. Varijacije na tu Vilsonovu temu iznosiće svi kasniji američki predsednici. U raspravama što su se u vezi s tim vodile u Americi, veća pažnja se poklanjala tome što Vilsonovi ideali (koji su tako brzo postali opšteprihvaćeni da ih više niko nije ni poistovećivao s njim) nisu ostvareni, nego pitanju da li oni zaista obezbeđuju adekvatne smernice za suočavanje s povremeno surovim izazovima što ih donose svetske bure. Bez obzira na to što su generacije kritičara u međuvremenu žestoko osporavale Vilsonove analize i zaključke, njegovi principi su do danas ostali li osnov američke spoljne politike.

Međutim, Vilsonovo mešanje moći i principa stvorilo je i uslove za pojavu višedecenijske krize svesti u naciji koja je stalno pokušavala da izmiri svoje principe i svoje potrebe. Ideja o kolektivnoj bezbednosti zasnivala se pre svega na pretpostavci da će sve zemlje zauzeti isti stav prema ugrožavanju bezbednosti i biti spremne da se izlože istim rizicima da joj se odupru. Ne samo što se u stvarnosti nispunjeno, već ničim sličnom nije bilo suđeno ni da se dogodi kada ništa slično nije dogodilo, već ničim sličnom nije bilo suđeno ni da se dogodi u čitavoj istoriji Društva naroda, ali i Ujedinjenih nacija. Tu vrstu konsenzusa moglo je postići jedino kada je prenuja zaista ozbiljna, i kada zaista pogađa sve, ili bar većinu zemalja – kao što je to bio slučaj tokom dva svetska rata i, u regionalnom smislu, za vreme hladnog rata. Međutim, u većini slučajeva – i gotovo u svim teškim situacijama – sve zemlje su podjednako nespregnute da se slože bilo u vezi s prirodom pretnje, bilo u pogledu žrtve koju su spremne da podnesu kako bi joj se oduprle. To se događalo od italijanske agresije na Abisiniju 1935, do krize u Bosni 1992. godine. Opšti konsenzus se još teže postiže kada su u pitanju pozitivni ciljevi, ili preventivne akcije. Paradoksalno je to što se posle okončanja hladnog rata, u svetu u kojem ne postoji više nikakva ideološka ili vojna pretnja, uprkos deklarativnom zalaganju za demokratiju kakvo nikada do sada nije postojalo, takav konsenzus još teže postiže.

Vilsonove ideje su naglasile još jednu latentnu podeltu u američkom stavu prema spoljnoj politici. Da li su postojali bilo kakvi interesi u vezi s bezbednošću zemlje koje je Amerika morala da brani bez obzira na to kako su ugroženi? Ili, da li bi Amerika trebalo da se opire samo promenama koje se pravično mogu nazivati nezakonitim? Da li se Amerike tiču same promene na međunarodnoj sceni, ili način na koji se ostvaruju? Da li Amerika u potpunosti odbacuje geopolitičke principe? Odnosno, da li bi te principe trebalo redefinisati u skladu s američkim vrednostima i šta će prevagnuti ukoliko se oni sukobe?

Vilsonizam ukazuje na to da se Amerika opire pre svega načinu na koji se pro-mena ostvaruje i da ne postoji nikakav strateški interes vredan odbrane ukoliko ga ugrožavaju očigledno legalni metodi. Još u vreme Zalivskog rata, predsednik Buš je insistirao na tome da ne brani toliko vitalne rezerve nafte, koliko se opire principu agresije. Tokom hladnog rata, u Americi je vođena i rasprava u vezi s pitanjem da li Amerika, s obzirom na sve svoje nedostatke, ima moralno pravo da organizuje otpor pretnji kakvu je predstavljala Moskva.

Teodor Ruzvelt bi na ta pitanja odgovorio bez kolebanja. Pretpostavka da će različite zemlje na isti način shvatiti pretnje, ili biti spremne da na njih istovetno reaguju, predstavljala je negaciju svega za šta se ikada zalagao. On nije mogao da zamisli ni bilo kakvu svetsku organizaciju kojoj istovremeno, bez ikakvog problema, mogu da pripadaju i žrtva i agresor. Novembra 1918. godine, u jednom pismu je rekao:

Nemam ništa protiv tog Društva poduslovom da od njega ne očekujemo suviše... Ja nisam spreman da igram ulogu koju je čak i Ezop izvirgao ruglu, pišući o tome kako su vukovi i ovce odlučili da se „razoružaju“. Ovce su u znak poverenja uklonile pse čuvaru, a vukovi su ih odmah potom pojeli.⁵⁶

24. Ruzveltovo pismo Hugu Minsterbergu od 3. oktobra 1914; Elting E. Morison, urednik, *The Letters of Theodore Roosevelt* (Harvard University Press, Kembriđ, Massachusetts, 1954), VIII, str. 824-825.
25. Blum, *Republican Roosevelt*, str. 131.
26. *Selections from the Correspondence of Theodore Roosevelt and Henry Cabot Lodge 1884-1918*, urednici Henry Cabot Lodge i Charles F. Redmond (Charles Scribner's Sons, Njujork/London, 1925), II, str. 162.
27. Blum, *Republican Roosevelt*, str. 133.
28. *Ibid.*, str. 134.
29. John Milton Cooper, Jr, *Pivotal Decades: The United States, 1900-1920* (W.W. Norton, Njujork/London, 1990), str. 103.
30. Blum, *Republican Roosevelt*, str. 134.
31. Ruzvelt, *Outlook*, 107 (22. avgust 1914), str. 1012.
32. Ruzveltovo pismo Minsterbergu, 3. oktobar 1914; Morison, urednik, *Letters of Theodore Roosevelt*, str. 823.
33. Ruzveltovo pismo Sesilu Arturu Springu Rajsu, 3. oktobar 1914; *ibid.*, str. 821.
34. Ruzveltovo pismo Radjardu Kiplingu, 4. novembar 1914; Robert Endicott Osgood, *Ideals and Self-Interest in America's Foreign Relations* (University of Chicago Press, Čikago, 1953), str. 137.
35. Vudro Vilson, Godišnji izveštaj Kongresu o stanju nacije, 2. decembar 1913; Arthur S. Link, urednik, *The Papers of Woodrow Wilson* (Princeton University Press, Princeton, Nju Dzerzi, 1966), 29, str. 4.
36. Ruzveltovo pismo jednom prijatelju, decembar 1914; Osgood, *Ideals and Self-Interest*, str. 144.
37. Vudro Vilson, Godišnji izveštaj Kongresu, 8. decembar 1914; Link, urednik, *Papers of Woodrow Wilson*, 31, str. 423.
38. *Ibid.*, str. 422.
39. Govor Vudroa Vilsona polaznicima američke Vojne akademije u Vest Pointu, 13. jun 1916; *ibid.*, 37, str. 212. i dalje.
40. Vudro Vilson, obraćanje ratnim veteranima vojske Konfederacije u Vašingtonu, 5. jun 1917; *ibid.*, 42, str. 453.
41. Vudro Vilson, Godišnji izveštaj Kongresu o stanju nacije, 7. decembar 1915; *ibid.*, 35, str. 257.
42. Vudro Vilson, govor održan u Pozorištu „Prinses“ u Čejenu, savezna država Vajoming, 24. septembar 1919; *ibid.*, 63, str. 474.
43. Vudro Vilson, govor na zajedničkoj sednici oba doma Kongresa, 2. april 1917; *ibid.*, 41, str. 526-527.
44. *Ibid.*, str. 523.
45. Vudro Vilson, govor u Senatu, 22. januar 1917; *ibid.*, 40, str. 536.
46. Selig Adler, *The Isolationist Impulse: Its Twentieth-Century Reaction* (Abelard Schuman, London/Njujork, 1957), str. 36.
47. *Ibid.*
48. Vudro Vilson, govor, 2. april 1917; Link, urednik, *Papers of Woodrow Wilson*, 41, str. 519 i dalje.
49. Vudro Vilson, govor u Bostonu, 24. februar 1919; *ibid.*, 55, str. 242-243.
50. Vudro Vilson, govor održan 22. januara 1917; *ibid.*, 40, str. 536-537.
51. Videi VI glavu.
52. Vudro Vilson, govor na Američkom vojnom groblju u Sirenu na Dan pomena poginulima, 30. maj 1919; *ibid.*, 59, str. 608-609.
53. Vudro Vilson, govor u Društvu za jačanje mira, 27. maj 1916; *ibid.*, 37, str. 113 i dalje.
54. Vudro Vilson, govor u Maunt Vernonu, 4. jul 1918; *ibid.*, 48, str. 516.
55. Vudro Vilson, govor na Trećoj plenarnoj sednici Pariske mirovne konferencije, 14. februar 1919; *ibid.*, 55, str. 175.

56. Ruzveltovo pismo Džejmssu Brajnsu od 19. novembra 1918; Morison, urednik, *Letters of Theodore Roosevelt*, VIII, str. 1400.
57. Ruzveltovo pismo Filanderu Čejssu Noksu, republikanskom senatoru iz Pensilvanije, 6. decembar 1918; *ibid.*, str. 1413-1414.

prosperitetnih demokratskih zemalja što međusobno suraduju i žive u miru, mišljenje i energija svakog čoveka na svetu moći u punoj meri da se ispolji.²

Treći put u ovom veku, Amerika je objavila svoju nameru da na osnovu vlastitih vrednosti izgradi novi svetski poredak. Amerika je takođe, kako se činilo, po treći put stekla dominantan položaj na međunarodnoj sceni. Vilson je 1918. na Konferenciji mira u Parizu bacio u zasenak ostale učesnike, pošto su predstavnici savezničkih zemalja suviše zavisili od Amerike da bi mogli da insistiraju na svojim slutnjama. Krajem Drugog svetskog rata, Ruzvelt i Truman su, naizgled, bili u situaciji da čitav svet ustroje po uzoru na Ameriku.

Kraj hladnog rata naveo je Ameriku na još veće iskušanje da međunarodno okruženje preuredi prema vlastitom obrascu. Vilsona je ograničavao američki izolacionizam, a Truman se sudario sa sovjetskim ekspanzionizmom. Po okončanju hladnog rata, Sjedinjene Države su ostale jedina supersila sposobna da interveniše u bilo kojem delu sveta. Međutim, moć je postala suviše difuzna, dok su problemi za čije rešavanje je presudna vojna sila u velikoj meri smanjeni. Pobeda u hladnom ratu uvela je Ameriku u svet po mnogo čemu sličan sistemu država kakav je u Evropi postojao u XVIII i XIX veku, a upravo je način na koji taj sistem funkcioniše odvek izazivao podroznije američkih misliolaca i državnika. Odsustvo jedne prevladavajuće ideološke ili strateške pretnje, omogućilo je državama da sve više i sve slobodnije slede spoljnu politiku zasnovanu na neposrednim nacionalnim interesima. U međunarodnom okruženju za koje je karakteristično postojanje pet ili šest značajnih sila i mnoštvo manjih država, poredak će, kao u prethodnim vekovima, morati da se uspostavlja na osnovu usklađivanja i uravnoteženja sukobljenih nacionalnih interesa.

I Buš i Klinton su govorili o novom svetskom poretku kao da im se nalazi na domak ruku. On, u stvari, tek nastaje, a njegov konačan izgled neće biti jasan sve dok dobro ne zagazimo u naredni vek. Novi svetski poredak – po nečemu nastavak starog, po nečemu bez presedana – uspostaviće se u skladu s odgovorom na tri pitanja. Šta su osnovni elementi međunarodnog poretka? Koja sredstva im omogućavaju saradnju? U ime kakvih ciljeva saraduju?

Međunarodni sistemi su prolazne pojave. Svaki „svetski poredak“ teži da bude konačan, a već i sam taj izraz ukazuje na nešto večno. Uprkos tome, elementi koji ga sačinjavaju nalaze se u stalnom pokretu; u stvari, iz veka u vek međunarodni sistemi sve kraće traju. Poredak stvoren posle Vestfalskog mira očuvao se vek i po. Poredak uspostavljen na Bečkom kongresu održao se sto godina; međunarodni poredak obeležen hladnim ratom završio se posle 40 godina (versajski poredak nikada nije funkcionisao kao sistem koji prihvataju vodeće sile i tako kratko je trajao da je predstavljao tek nešto više od primirja između dva svetska rata). Nikada ranije elementi svetskog poretka – kao i njihova sposobnost za interakciju i ciljevi – nisu se promenili ovako brzo i duboko, ili ovako globalno.

Za svakom promenom karaktera entiteta od kojih se sastoji međunarodni poredak, neizbežno sledi period potresa. Tridesetogodišnji rat je mahom bio posledica prelaska s feudalizma zasnovanog na tradiciji i težnji za univerzalnošću, na savre-

meni sistem država čiji je temelj predstavljao *raison d'état*. Ratovi što su usledili za francuskom revolucijom obeležili su prelazak na nacionalne države koje su se definišale na osnovu zajedničkog jezika i kulture. Ratove u XX veku prouzrokovali su dezintegracija Habsburške monarhije i Otomanske imperije, osporavanje dominantnog položaja Evrope i raskid s kolonijalizmom. Prilikom svake od tih promena, ono što se do tada samo po sebi podrazumevalo, naglo se pretvorilo u anahronizam: u XIX veku multinacionalne države, a u XX kolonijalizam.

Još od Bečkog kongresa, spoljna politika je uspostavljala veze među narodima te otuda i potiče izraz „međunarodni odnosi“. U XIX veku, pojava samo jedne nove države – kao što je bila ujedinjena Nemačka – izazivala je potrebe koji su mogli da traju decenijama. Posle okončanja Drugog svetskog rata, stvoreno je stotinak novih država od kojih su se mnoge razlikovale od tradicionalnih evropskih nacionalnih država. Krah komunizma u Sovjetskom Savezu i raspad Jugoslavije doveli su do nastanka još dvadesetak država od kojih su se mnoge iznova upustile u vekovima stara krvoprolića.

U XIX veku, evropske države bile su utemeljene na istom jeziku i kulturi i pružale su – imajući u vidu tadašnji stepen tehnološkog razvoja – optimalan okvir za bezbednost, ekonomski rast i ućitanje na međunarodne događaje. U posthladnoratovskom svetu, tradicionalne evropske nacionalne države – zemlje koje su sačinjavale „Evropski koncert“ – nemaju dovoljno resursa da bi mogle da igraju globalnu ulogu. Uticaj koji će imati u budućnosti zavisioće od toga koliko im bude uspelo da se konsoliduju u okviru Evropske unije. Ukoliko se zaista ujedinj, Evropa će predstavljati veliku silu; ukoliko bude podeljena na nacionalne države, sklonuće na ni-vo regije od sekundarnog značaja.

Potresi izazvani nastankom novog svetskog poretka delmično potiču od interakcije najmanje tri vrste država koje se nazivaju „nacijama“, mada ne poseduju mnogo odlika što bi ih svrstale u tradicionalne nacionalne države. To su najpre zemlje naslednice Sovjetskog Saveza i Jugoslavije. Opsednute istorijskim problemima i starim traganjem za identitetom, one se pre svega trude da svoje tradicionalne etničke nesporazume reše u vlastitu korist. Međunarodni poretk ih ne interesuje, a često ga i ne razumeju. Slično državicama upletenim u Tridesetogodišnji rat, one pokušavaju da očuvaju svoju nezavisnost i uvećaju svoju moć, ne obazirući se na kosmopolitske ideje koje podrazumeva međunarodni politički poredak.

Drugu specifičnu vrstu država sačinjavaju zemlje nastale u postkolonijalnom periodu. Za mnoge od njih sadašnje granice predstavljaju administrativnu podelu nametnutu od strane imperijalnih sila. Francuski posedi koji su se protezali duž obale Atlantskog okeana bili su podeljeni na 17 administrativnih jedinica, od kojih je svaka u međuvremenu postala država. Belgijski posedi – koji su se nekada nazivali Kongo, a sada Zair – imali su veoma mali izlaz na more i stoga su sačinjavali jednu administrativnu jedinicu, bez obzira na to što je bila velika kao cela Zapadna Evropa. Zbog toga se država u tom delu sveta poistovećivala s vojskom koja je često bila jedina „nacionalna“ institucija. Kada bi se ta institucija raspala, izbio bi građanski rat. Ako bi se na takve zemlje primenio devetnaestovekovni kriterijum nacionalne pripadnosti, ili vilsonovski princip samoopredeljenja, neizbež-

trenutku kada demokratska ideja, čini se, trijumfuje. Politička misao Zapada bavila se uglavnom mogućnošću ograničenja centralne vlasti, dok se u drugim delovima sveta zalagala za učvršćivanje državne vlasti. Nigde se kao na Zapadu nije toliko insistiralo ni na ličnoj slobodi. Zapadna demokratija se razvijala u zemljama s homogenim kulturama, s dugom zajedničkom istorijom (čak je i Amerika, uprkos tome što je sačinjavaju ljudi koji govore različitim jezicima, uspešla da razvije snažan kulturni identitet). Društvo i, u izvesnom smislu, nacija prethodili su državi koja nije morala da ih stvara. U takvom okruženju, političke partije predstavljaju varijante ideja u vezi s kojima može i da se postigne suštinski konsenzus; manjina je uvek mogla da postane većina i obratno.

U gotovo svim delovima sveta, država je prethodila naciji; ona je bila, a često i ostala, osnovni element u njenom formiranju. Političke partije, tamo gde postoje, odražavaju određene, obično zajedničke identitete, dok manjina i većina teže da to zauvek ostanu. U takvim društvima politički proces se sastoji u dominaciji, a ne stalnoj smeni vlasti do koje eventualno dolazi usled udara, a ne na osnovu ustavne procedure. Ideja o legitimnoj opoziciji – suština savremene demokratije – retko prevladava. Na opoziciju se mnogo češće gleda kao na premju nacionalnom jedinstvu, te se stoga izjednačava s izdajom i surovom proganjaju.

Demokratija u zapadnom stilu pretpostavlja usaglašavanje stavova o vrednostima, što ograničava vođenje usko stranačke politike. Amerika ne bi bila to što jeste da nije insistirala na univerzalnoj primeni svoje ideje o slobodi. Ispoljavanje veće naklonosti prema demokratskim nego prema represivnim vladama i spremnost da nešto i učini u ime svojih moralnih ubeđenja uopšte se ne dovode u pitanje. Takođe je jasno da postoji i izvesna sloboda delovanja u korist vlada i institucija koje podstiču demokratske vrednosti i ljudska prava. Teškoće se javljaju prilikom utvrđivanja dokle će se u tome ići i koliko će se to povezati s drugim bitnim američkim prioritetima, uključujući i nacionalnu bezbednost i globalnu geopolitičku ravnotežu. Da bi bilo nešto više od puke patriotske retorike, podsticanje na demokratiju mora da odražava realnu spoznaju vlastitih dometa. Amerika mora da bude obazriiva kako ne bi umnožavala svoje moralne obaveze u vreme kada se njeni finansijski i vojni resursi potrebni za vođenje globalne politike smanjuju. Uzvišena retorika koju ne prati podjednaka sposobnost ili spremnost da se reči podrže delom, umanjuje američki uticaj i na druga pitanja.

Tačna ravnoteža između moralne i strateške dimenzije američke spoljne politike ne može se unapred, apstraktno, odrediti. Stoga bi za početak bilo najrudnije shvatiti da je ona neophodna. Nijedna zemlja nije sposobna da ostaku čovečanstva nametne sve svoje ideje, te stoga i Amerika, ma kako da je moćna, mora da utvrdi prioritete. Neselektivni vilsonizam, ukoliko bi i postojali neophodni resursi, izgubio bi podršku istog trenutka kada bi američko javno mnjenje shvatilo kakve posledice za sobom povlači. On bi veoma lako mogao da se pretvori u parolu čija bi jedina svrha bila izbegavanje ozbiljnih geopolitičkih opredeljenja, pošto bi omogućila da ih zamene proklamacije koje ne podrazumevaju gotovo nikakav rizik. To bi u Americi moglo da izazove opasan raskorak između političkih pretenzija i spremnosti da

ra moći – u Zapadnoj Evropi, Japanu i Kini. Zajedničko korišćenje resursa i zajednički razvoj predstavljali su, konačno, specifično američki cilj još od vremena Marshallovog plana.

Na kojim principima bi Amerika mogla da zasnjuje svoju spoljnu politiku u narednom veku, ako vilsonovske pretpostavke postaju sve manje relevantne, isto kao što sve manje primerljivi postaju i imperativi na njima utemeljene spoljne politike – sistem kolektivne bezbednosti, preobraćenje takmaca kako bi usvojili američke ideje, međunarodni sistem za rešavanje sporova pravnim sredstvima i apsolutna podrška samoopredeljenju naroda. Istorija ne nudi nikakva uputstva, pa čak ni analoģije koje bi u potpunosti mogle da budu zadovoljavajuće. Pa ipak, istorija može da pouči primerom, te stoga Americi u vreme kada uplovljava u nepoznate vode ne bi bilo na odmet da prouči period koji je prethodio veku Vudroa Vilsona i „veku Amerike“, te da u njemu potraži putokaz za naredne decenije.

Amerikanci su se oduvek gnušali Rišeljeove ideje da državni interesi – *raison d'état* – opravdavaju sredstva što se koriste za njihovo ostvarivanje. To ipak ne znači da oni *raison d'état* nikada nisu koristili – postoje mnogi primeri, još od kada su utemeljivale nacije u prvim decenijama republike iavrali između evropskih sila, ili kada se nešto kasnije uporno sprovođila politika širenja na Zapad, na koje se gledalo kao na nešto što je sudbinski predodređeno. Međutim, Amerikancima nikad nije bilo lako da otvoreno priznaju svoje sebične interese. Bez obzira na to da li su se borili u svetskim ratovima ili u lokalnim sukobima, američki lideri su uporno tvrdili da se bore za principe, a ne za interese.

Svakome ko je proučavao istoriju Evrope, koncept ravnoteže snaga potpuno je jasan. Međutim, princip ravnoteže snaga, isto kao i *raison d'état*, pojavio se pre tri veka; prvi ga je zastupao engleski kralj Vilijam III koji je pokušavao da opstane uprkos francuskom ekspanzionizmu. Ideja da se koalicija sastavlja od nekoliko slabijih zemalja iskoristi kao protivteža jednoj jakoj državi, sama po sebi nije posebno značajna. Međutim, ravnoteža snaga zahteva da se o njoj stalno vodi računa. Američki političari će u narednom veku morati da artikulišu i koncept nacionalnog interesa i da svom javnom mnjenju objasne zašto je za njega važno održavanje ravnoteže snaga u Evropi i u Americi. Za očuvanje ravnoteže u nekoliko regiona u svetu, Americi će biti potrebni partneri koji neće uvek moći da se biraju isključivo na osnovu etičkih kriterijuma. Zato podjednako bitan putokaz za američku politiku predstavlja jasna definicija nacionalnog interesa.

Međunarodni sistem koji je najduže očuvao mir, odnosno sprečio izbijanje nekog većeg sukoba, uspostavljen je na Bečkom kongresu, a zasnivao se na legitimitetu i ravnoteži, zajedničkim vrednostima i diplomatiji koja se starala o ravnoteži snaga. Zajedničke vrednosti su primoravale države da obuzdaju svoje pretenzije, dok im ravnoteža nije dozvoljavala da na njima insistiraju. Amerika je u XX veku uspostavila svetski poredak zasnovan gotovo isključivo na vlastitim vrednostima. Bilo je to hrabar poduhvat zaslužen za mnogo štošta dobro u savremenom svetu. Međutim, vilsonizam ne može da bude jedina osnova za posthladnoratovski period.

Iako će Amerika i dalje na prvom mestu insistirati na razvoju demokratije, biće potrebno da se u obzir uzmu i prepreke s kojima će se ta težnja suočiti upravo u

ranje Otomanske imperije kako njen nagli raspad ne bi izazvao opšti rat, ali u XX nije uspjela da ublaži posledice dezintegracije Austro-Ugarske. Krah takvih država izaziva dve vrste tenzija: pokušaj suseda da iskoriste slabost njihovih centara i pokušaje imperija u opadanju da očuvaju svoje periferije.

Oba ova procesa odvijaju se istovremeno u bivšem Sovjetskom Savezu. Iran i Turska pokušavaju da povećaju svoj uticaj u republikama u Srednjoj Aziji u kojima uglavnom žive muslimani. Međutim, najvažniji geopolitički pritisak potiče od ruskih pokušaja da obnovi svoj primat na svim teritorijama što ih je nekada kontrolisala Moskva. Pozivajući se na očuvanje mira, Rusija se trudi da uspostavi neki vid strateškog saveza, a Sjedinjene Države, usredsređene na očuvanje dobrih odnosa s "reformističkom" vladom, i nevoljne da prihvate geopolitičku realnost, tome se još ne protive. Amerika je zasada učinila veoma malo da omogući državama naslednicima – izuzev baltičkim republikama – da budu prihvaćene od strane međunarodne zajednice. Visoki predstavnici američke vlade tamo odlaze veoma retko, a pomoć koju im Amerika dostavlja je minimalna. Delovanje ruskih trupa na njihovoj teritoriji – pa čak i prisustvo – retko se dovodi u pitanje. Moskva se de fakto tretira kao centar imperije, što u vlastitim očima i dalje jeste.

To se delimično može objasniti time što se Amerika prema antikomunističkim i antiimperijalističkim revolucijama na prostorima bivše sovjetske imperije odnosi kao da je u pitanju jedna ista pojava. One, u stvari, deluju u suprotnom pravcu. Antikomunističkoj revoluciji širom bivšeg Sovjetskog Saveza pružena je znatna podrška. Antimperijalističke revolucije, usmerene protiv ruske dominacije, veoma su česte u novim neruskim republikama i veoma nepopularne u Ruskoj Federaciji. Ruske vladajuće garniture odvek su smatrale da njihova država obavlja „civilizatorsku“ misiju (u VII i VIII glavu); istaknute ruske ličnosti, bez obzira na politička uverenja, odbijaju da se pomire s krakom imperije i legitimitetom država naslednica, posebno Ukrajine, kolevke ruskog pravoslavlja. Čak se i Aleksandar Solženjicin, kada piše o tome da Rusija mora da se spase more kakvu predstavljaju neruski narodi koji nevoljno u njoj žive, zalaže za to da Moskva očuva jezgro koje, pored nje, sačinjavaju Ukrajina, Belorusija i bezmalo polovina Kazahstana – gotovo 90 odsto nekadašnje imperije. Na teritoriji bivšeg Sovjetskog Saveza svi antikomunisti nisu demokrate, niti se sve demokrate protive ruskom imperijalizmu.

Realistična politika bi shvatila da je Jeljcinova reformistička vlada zadržala ruske trupe na teritorijama skoro svih bivših sovjetskih republika – danas članica Ujedinjenih nacija – u mnogim slučajevima mimo volje tamošnjih vlada. Ruske oružane snage su učestvovala u građanskim ratovima u nekoliko bivših republika. Ruski ministar spoljnih poslova često obrazlaže ideju o ruskom monopolu u pogledu održavanja mira u „bliskom susedstvu“, što ukazuje na pokušaj ponovnog uspostavljanja ruske dominacije. Na izgleda za očuvanje mira na duži rok utiče ruska reforma, a na kraći rok držanje ruske vojske. Ako se ponovo pojavi na granicama stare imperije, u Evropi i na Srednjem istoku, između Rusije i susednih zemalja, svakako će oživele stare tenzije pojačane strahom i uzajamnim nepoverenjem (u VI i VII glavu).

Smatra se da Rusija ima poseban bezbednosni interes u tzv. „bliskom susedstvu“ – bivšim sovjetskim republikama – za razliku od zemalja koje ranije nisu bi-

le deo njene imperije. Međutim, mir u svetu zahteva da se taj interes ostvaruje bez vojnih pritisaka i unilateralnih vojnih intervencija. Glavno pitanje sastoji se u tome da li će se na odnose Rusije prema novim republikama gledati kao na međunarodni problem koji podleže privlačnim spoljopolitičkim pravilima, ili kao na sve izraženije donošenje unilateralnih odluka na koje će Amerika eventualno pokušavati da utiče apelujući na dobru volju ruskog rukovodstva. U nekim regijama – na primer, republikama u Srednjoj Aziji koje ugrožava islamski fundamentalizam – američki nacionalni interes se poklapa s ruskim, bar u pogledu odupiranja iranskom fundamentalizmu. Saradnja u tom pogledu bila bi sasvim moguća sve dok se ne bi pretvorila u stvaranje scenarija za povratak na tradicionalni ruski imperijalizam.

U vreme nastajanja ove knjige, izgledi da će se Rusija demokratizovati još nisu izvesni, niti je jasno da li bi čak i demokratska Rusija formulisala politiku koja bi pogodovala međunarodnoj stabilnosti. Tokom čitave svoje burne istorije, Rusija je koračala po drugačijem takmi od ostatka zapadnog sveta. U njoj nikada nije postojala nezavisna crkva, a nimalo joj su je reformacija, epoha prosvetćenosti, vek otokritika i moderna tržišna privreda. Veoma mali broj tamošnjih političara poseduje demokratsko iskustvo. Gotovo svi ruski lideri – kao i oni u novostvorenim državama – zauzimali su visoke položaje u komunističkoj hijerarhiji. Opredeljenje za pluralizam za njih ne predstavlja prirodan nagon, te stoga ne mora ni da bude definitivno.

Štaviše, svaki pokušaj prelaska s planske na tržišnu privredu izazvao je ozbiljne probleme. Direktori nisu imali iskustvo s tržištem i stimulansima; radnici su izgubili motivaciju; ministri nikada ranije nisu morali da se bave fiskalnom politikom. Stagnacija, čak i opadanje, gotovo su neizbežni. Nijedna planska privreda još nije uspjela da izbegne tegobe i odricanja kakve iziskuje put ka tržišnoj privredi, a šok-terapija koju se predlagali mnogi američki stručnjaci samo je dodatno otežala problem. Nezadovoljstvo zbog društvene i ekonomske cene tranzicije omogućilo je komunistima da značajno profitiraju u postkomunističkoj Poljskoj, Slovačkoj i Mađarskoj. Komunističke i nacionalističke partije zajednički su osvojile blizu 50 odsto glasova na parlamentarnim izborima održanim decembra 1993. u Rusiji.

Čak i ljudi iskreno opredeljeni za reforme mogu u tradicionalnom ruskom nacionalizmu da vide kohezionu snagu za ostvarivanje svojih ciljeva. A nacionalizam se u Rusiji oduvek izjednačavao s misionarstvom i imperijalizmom. Psiholozi mogu da raspravljaju da li je to posledica duboko ukorenjenog osećanja nesigurnosti, ili urođene agresivnosti, ali ta razlika za žrtve ruskog ekspanzionizma nema nikakvog značaja. Demokratizacija u Rusiji ne mora da podrazumeva i umerenu spoljnu politiku. Tvrdnje da će se mir osigurati pre svega zahvaljujući ruskoj unutrašnjoj reformi zbog toga ima malo pristalica u Istočnoj Evropi, skandinavskim zemljama ili Kini, i zato Poljska, Češka, Slovačka i Mađarska pokušavaju da se uključe u Severnoatlantski savez.

Delovanje u skladu sa spoljopolitičkim interesima zahtevalo bi stvaranje protivteže predvidljivim tendencijama, umesto što se sve karte slavlja u unutrašnjoj reformi. Paralelnu podršku razvoju demokratije i slobodnog tržišta u Rusiji, morale bi da se jačaju prepreke ruskom ekspanzionizmu. U stvari, moglo bi se tvrditi da bi se reforma učvrstila ukoliko bi se Rusija podstakla na to da se, prvi put u

skog ekspanzionizma, posebno u nekadašnjim satelitskim zemljama u Istočnoj Evropi. Lider ni jedne susedne zemlje ne deli američko uverenje da promene do kojih je došlo u Rusiji predstavljaju garanciju bezbednosti. Na Borisa Jeljina, iako im svima odgovara više od njegovih protivnika, gledaju samo kao na manju od dve potencijalne pretnje, a ne kao na ličnost koja bi mogla da otkloni njihov istorijski osećaj nesigurnosti.

Pojava ujedinjene Nemačke dodatno uvećava te strahove. Svesne da su dva evropska kolosa oduvek otkidala delove njihovih teritorija, ili na njima ratovala, zemlje smeštene između Rusije i Nemačke, strahuju od nastanka bezbednosnog vakuum; zbog toga i žele američku zaštitu kakvu predstavlja članstvo u Severnoatlantskom savezu.

Severnoatlantskom savezu je potrebno da se prilagodi nestanku sovjetske vojne sile, dok je Evropska unija suočena s novom realnošću oličenom u ujedinjenoj Nemačkoj čija pojava ugrožava prećutni sporazum na kojem se temelji evropska integracija; po njemu, Savezna Republika Nemačka prihvata francusko političko vodstvo u Evropskoj zajednici u zamenu za odlučujući glas u vezi s ekonomskim pitanjima. Saveznu Republiku Nemačku je do sada sa Zapadom povezivalo američko vodstvo u pogledu strategije unutar Severnoatlantskog saveza i francusko političko vodstvo unutar Evropske unije.

U godinama što su pred nama, promeniće se sve tradicionalne atlantske veze. Evropa neće kao ranije osećati potrebu za američkom zaštitom, te će mnogo aktivnije slediti lične ekonomske interese; Amerika više neće biti vojina da se mnogo žrtvuje zbog evropske bezbednosti, već će ponovo pasti u iskušenje da se povuče u neku vrstu izolacionizma; Nemačka će vremenom početi da zahteva politički uticaj na koji joj njena ekonomska i vojna moć daju pravo i više neće biti emocionalno zavisna od francuske političke i američke vojne podrške.

Te tendencije neće biti toliko uočljive sve dok se na položaju nemačkog kancelara bude nalazio Helmut Kol, naslednik Adenauerove tradicije (u XX glavu). On, međutim, predstavlja poslednjeg državnika tog kova. Generacija koja dolazi lično se ne seća ni rata, ni američke uloge u obnovi ratom razorene Nemačke. Ona nema emotivne razloge da se priklanja nadnacionalnim institucijama, ili da svoje stavove potčinjava francuskim ili američkim.

Veliki uspeh posleratne generacije američkih i evropskih političara predstavlja to što su shvatili da će Amerika, ukoliko se organski odmah ne poveže s Evropom, to ipak morati da učini kasnije, ali pod okolnostima koje će i na jednoj i na drugoj obali Atlantika biti manje povoljne. Ova pretpostavka je danas tačnija nego ikada. Nemačka je toliko ojačala da postojeće evropske institucije ne mogu same da uspostave ravnotežu između nje i njenih evropskih partnera. Osim toga, Evropa, čak ni uz prisustvo Nemačke, ne može sama da izide na kraj ni s jednim od dva najopasnija ishoda: pometnje izazvane raspadom Sovjetskog Saveza – oživljavanjem, ili dezintegracijom Rusije.

Ni u čijem interesu ne bi bilo da se Nemačka i Rusija usredsrede jedna na drugu – bilo kao glavni partneri, bilo kao glavni protivnici. Ukoliko se suviše približe, podstaci će strah od kondominata; ukoliko počnu da se sukobljavaju uvući će Evro-

nije, generacija američkih političara koji su izabli u prvi plan tokom poslednjih 15 godina, potiče uglavnom iz južnih i zapadnih delova Sjedinjenih Država, gde su emocionalne i lične veze s Evropom ređe nego među pripadnicima starog establišmenta koji je poticao sa severozapada. Štaviše, američki liberali – inače stegonoše vilsonizma – često osećaju da su ih napustili njihovi demokratski saveznici koji vode politiku zasnovanu na nacionalnim interesima, umesto na kolektivnoj bezbednosti i međunarodnom pravu. Oni navode Bosnu i Srednji istok kao primer nemogućnosti usaglašavanja stavova uprkos zajedničkim vrednostima. Istovremeno, izolacionističko krilo američkih konzervativaca – pristalice drugog vida američkog ekspanzionizma – pada u iskušenje da okrene leđa pojavama koje prezire kao makijavelistički relativizam i sebičnost.

Neslaganja s Evropom podsećaju na mučne porodične svade. Uprkos tome, u vezi s gotovo svim važnim pitanjima, Evropa je bila neuporedivo kooperativnija od bilo kojeg drugog regiona. Istini za volju, moramo se priseći da su se u Bosni na terenu naše britanske i francuske trupe, a ne američke, mada bi se na osnovu onoga što se u javnosti čulo, moglo zaključiti suprotno. Najznačajniji kontingenti u Zapadnom ratu, izuzev američkih, bili su takođe francuski i britanski. Zajedničke vrednosti i interesi su dva puta za manje od 30 godina doveli američke trupe u Evropu. U posthladnoratovskom svetu, Evropa možda neće biti sposobna da se uključi u novi atlantski politički, ali Amerika duguje samoj sebi da u času pobeđe ne napušta opredeljenja tri generacije svojih političara. Novonastaloj situaciji sada se moraju prilagoditi dve osnovne institucije koje su uobličile atlantske odnose – Severnoatlantski savez i Evropska unija (nekadašnja Evropska ekonomska zajednica).

Severnoatlantski savez ostaje najvažnija institucionalna veza između Amerike i Evrope. U vreme kada je formiran, sovjetske trupe su se nalazile na Elbi, u podeljenoj Nemačkoj. Sovjetski Savez, koji je po opštem uverenju posedovao dovoljne kapacitete da svojim konvencionalnim snagama pregazi Zapadnu Evropu, ubrzo je stekao i nuklearno oružje. Za sve vreme hladnog rata, evropska bezbednost je zavisila od Sjedinjenih Država, što se i u posthladnoratovskom periodu odražava na sve institucije Alijanse. One kontrolišu zajedničku komandu na čijem čelu se nalazi američki general; one su se takođe oduprele pokušajima Francuske da se stvori poseban, evropski sistem odbrane.

Do kretanja u pravcu evropske integracije došlo je na osnovu dveju pretpostavki. Prvo, ukoliko ne zauzme jedinstven stav, Evropa može brzo da izgubi svaki značaj i drugo, podeljena Nemačka ne sme da se nađe u situaciji koja bi je dovela u iskušenje da oscilira između blokova i time izaziva sukobe između dve strane u hladnom ratu. U vreme pisanja ove knjige, broj članica Evropske zajednice porastao je s početnih šest na 12, a i dalje raste. U nju će se, po svojoj prilici, uključiti skandinavske zemlje, Austrija i neki bivši sovjetski sateliti.

Premise na kojima su počivale te dve institucije poremetili su krah Sovjetskog Saveza i ujedinjenje Nemačke. Sovjetska armija više ne postoji, a ruske trupe su neko stotina milja udaljene od Evrope. S obzirom na unutrašnje probleme koji je potresaju, Rusija u bliskoj budućnosti neće ugrožavati Zapadnu Evropu, mada je njena težnja da ponovo uspostavi svoju imperiju iznova probudila stari strah od ru-

sno smeli da isključimo mogućnost najoptimalnijeg razvoja događaja u budućnosti, odnosno mogućnost da će svuda u Evropi postojati demokratsko uređenje, tržišna privreda i opšta saradnja u okviru koje će svi narodi, jedni drugima osigurati bezbednost".⁵

Predsjednik Clinton je u istom duhu izneo svoj plan, tzv. Partnerstvo za mir. On je pozvao *sve* bivše sovjetske republike i *sve* bivše moskovske satelite iz Istočne Evrope da se uključe u neki nejasan sistem kolektivne bezbednosti. Taj plan, amalgam vilsonizma i Volasove kritike doktrine obuzdavanja opisane u VIII glavi, podrazumeva principe kolektivne bezbednosti, izjednačavajući žrtve sovjetskog i ruskog imperijalizma s njegovim vinovnicima, on predviđa isti status za republike u Srednjoj Aziji, duž avganistanske granice, kao i za Poljsku koja je četiri puta u svojoj istoriji bila raskomadana – svaki put uz učesće Rusije. Partnerstvo za mir nije etapna za prijem u Severnoatlantski savez, kao što se to često pogrešno tvrdi, već alternativno rešenje, kao što je i Lokarnski pakt bio alternativa britanskom savezništvu na kojem je Francuska insistirala dvadesetih godina.

Međutim, Leksarski pakt je jasno pokazao da ne postoji srednje rešenje između alijanse utemeljene na zajedničkom cilju i jedne multilateralne institucije koja se ne zasniva na zajedničkom shvatanju pretnje, već na ispunjavanju određenih uslova u vezi s unutrašnjim uređenjem. Partnerstvo za mir bi moglo da dovede do uspostavljanja dveju vrsta granica u Evropi: onih što su zaštićene bezbednosnim garancijama i onih kojima su takve garancije uskraćene – što samo može da dovede u iskušenje potencijalne agresore i obeshrabri potencijalne žrtve. Mora se povesiti računa o tome da se u Srednjoj i Istočnoj Evropi, i to baš u ime izbegavanja sukoba, ne stvori u strateškom i konceptualnom smislu ničija zemlja – što je inače prečesto bilo izvor evropskih sukoba.

Pokazuje se da u okviru istog programa ne mogu da se reše dva problema — bezbednost Istočne Evrope i uključivanje Rusije u međunarodnu zajednicu. Partnerstvo za mir bi moglo da obesmisi Severnoatlantski savez ukoliko bi postalo nekakva varijanta tog pakta, pošto bi njegove aktivnosti skrenulo u pravcu koji nema nikakve veze s praktičnim bezbednosnim zadacima i time pojačalo osećaj nesigurnosti u Istočnoj Evropi, dok Rusiju zbog svoje neodređenosti ne bi umirilo. Partnerstvo za mir se, u stvari, izlaže riziku da ga potencijalne žrtve shvate kao nevažnu, štaviše opasnu organizaciju, a u Aziji čak i kao etničku asocijaciju usmerenu prvenstveno protiv Kine i Japana.

Istovremeno, povezivanje Rusije s atlantskim zemljama veoma je važno. Za instituciju koja sebe naziva „Partnerstvom za mir“ ima mesta ukoliko se usredsredi na zadatke koje sve članice tumače uglavnom isto. Ti zajednički zadaci postoje u obliku stvaranja i razvijanja privredne i kulturne saradnje. Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju bi stoga mogla da proširi svoje aktivnosti i da se primenjuje u „Partnerstvo za mir“.

Takav projekat bi Alijansi omogućio da uspostavi zajednički politički okvir i osigurira opštu bezbednost; Evropska unija bi morala da ubrza prijem u članstvo nekadašnjih sovjetskih satelita dok bi Severnoatlantski savet za saradnju i Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, možda preimenovana u "Partnerstvo za mir", pove-

zastupali bivše sovjetske republike – posebno Rusku Federaciju – s atlantskom strukturom. Bezbednosni „kašobran“ bi time bio dovoljno proširen da prihvati nove demokratske zemlje iz Istočne Evrope. Ukoliko bi Rusija ostala u svojim granicama, težiste bi se na zapadnu stranu, a ne na istočnu. U odnosima na relaciji Istok-Zapad, trenutno premeštila s bezbednosti na partnerstvo. U odnosima na relaciji Istok-Zapad, trenutno premeštila s bezbednosti na partnerstvo i ekonomski projekti.

Budućnost atlantskih veza ne zavisi od odnosa Istoka i Zapada, već od njihove odlučujuće uloge u pružanju pomoći. Americi kako bi izišla na kraj s predviđivim razvojem događaja u XXI veku. U ovom trenutku je nemoguće reći da li će najveći ili preovlađujuća premija poteći iz Rusije, ili iz Kine, ili će je pak podstati islamski fundamentalizam. Međutim, sposobnost Amerike da se izbori s tom pretnjom – koja god da bude – biće uvećana zahvaljujući saradnji sa severnoatlantskim zemljama. Tako će problem locirani, izvan teritorije, kako se nekada smatralo, postati srž severnoatlantskih odnosa, te bi oni u tom smislu morali i da se preurede.

Na naglo povećanje interesa Amerike za Aziju ukazao je Karamanlić prilikom osnivanja pacifičke zajednice, iznesen 1993. na sastanku sa šefovima vlada azijskih zemalja. Međutim, reč „zajednica“ se na Aziju može primeniti samo uslovno, budući da su odnosi u pacifičkom regionu potpuno drugačiji od onih u atlantskom. Za razliku od evropskih država povezanih zajedničkim institucijama, azijske su veoma udaljene jedne od drugih, a njihovi međusobni odnosi su često rivalski, zbog čega mnogome podsećaju na evropski sistem ravnoteže snaga iz XIX veka. Svako značajno jačanje moći jedne od njih, gotovo sigurno podstiče ostale da je neutralizuju. Nepoznavajući predstavlja stav Sjedinjenih Država koje imaju potencijal – mada ne obavezno i doktrinu – da u velikoj meri deluju onako kao što je Velika Britanija delovala u cilju očuvanja ravnoteže snaga u Evropi sve do izbijanja dva sveska rata. Stabilnost azijsko-pacifičkog regiona, temelj njegovog čuvenog prosperiteta, ne predstavlja prirodnu pojavu, već posledicu ravnoteže koja će u periodu posle hlad-

Vilsonizam ima malo sledbenika u Aziji. Tamo niko, čak ni u malobrojnim demokratskim zemljama, ne insistira na kolektivnoj bezbednosti, ili na tome da se samostalno zasniva na zajedničkim vrednostima, umesto na ravnoteži snaga i nacionalnom interesu. U svim značajnijim azijskim zemljama vojni budžeti uveliko rastu. Kina se nalazi na putu da stekne status super-sile. Uz stopu rasta od 8 odsto, inače manju od one koju je održavala osamdesetih godina, kineski bruto nacionalni proizvod će se krajem druge decenije XXI veka približiti američkom. Mnogo pre toga, njena vojna i politička senka će se nadiviti nad Azijom i poremetiti računicu drugih sila, ma kako uzdržanu politiku bude vodila. Ostale azijske zemlje će se postarati da obezbede protivtežu sve moćnijoj Kini, kao što to već čine u odnosu na Japan. Iako to ne priznaju, države u Jugoistočnoj Aziji uključuju u svoju odbranenu organizaciju (ASEAN) i Vijetnam — od koga su do sada strahovale — uglavnom zato da bi uspostavile ravnotežu u odnosu na Kinu i Japan. Zbog toga ova organizacija mora biti proširena na celokupnu azijsku i pacifičku regionu.

Uloga Japana će se neizbežno prilagoditi ovim izmenjenim okolnostima; ja-
 čići svoj specifični stil, japanski lideri će to učiniti tako što će sprovesti nunoštvo je-
 dva primetnih promena. Odustajući od svog tradicionalnog oslanjanja na sopstvene

cijom. Dobri odnosi Amerike i Kine stoga predstavljaju preduslov za dobre dugoročne odnose s Japanom, isto kao i za dobre japansko-kineske odnose. Iz tog trougla nijedan partner ne može da iziđe, a da se ne izloži velikom riziku. Amerika se u njemu ipak ne oseća najprijetnije, stoga što se njegova nedorečenost kosi s njenom sklonošću da sve zemlje strogo definiše kao prijateljske ili neprijateljske.

Od svih velikih, ili potencijalno velikih sila, Kina se najbrže razvija. Sjedinjene Države već poseduju najveću moć, Evropa tek treba da se izbori za čvršće jedinstvo, Rusija je posustala div, a Japan, iako bogat, zasađa je još uvek prilično uzdržan. Uz privredni rast od blizu 10 odsto godišnje, snažan osećaj nacionalnog jedinstva, kao i jaču vojnu silu, Kina će napredovati relativno više nego nijedna druga zemlja. Ruzvelt je 1943. planirao da Kina bude jedan od „četiri policajca“, ali je ona ubrzo posle toga skliznula u pometnju izazvanu građanskim ratom. Potom je nastala Maova Kina, rešena da postane nezavisna velika sila, ali ju je u tome omele frustracija podstaknuta ideološkim slepilom. Otrsavši se ideoloških trzavica, kinesko reformističko vodstvo je većito i nepokolebljivo sledilo svoje nacionalne interese. Nijedna azijska zemlja ne bi želela – ni ti bi to sebi mogla da dozvoli – da podžri Vašington u bilo kakvom političkom sukobu s Kinom ukoliko bi ga pripisala pogrešnoj američkoj politici. U takvoj situaciji, gotovo sve azijske zemlje bi se u većoj ili manjoj meri distancirale od Amerike, ma kako da u suštini ne bi bile tome sklone. Jer, bezmalo sve one od nje očekuju da uspostavi stabilan dugoročan okvir u koji će uključiti i Kinu i Japan – a ta opcija bi se u odnosu i na jednu i na drugu zemlju izgubila u slučaju kinesko-američkog sukoba.

Kao zemlja s najdužom tradicijom u vođenju nezavisne spoljne politike, koju je oduvek zasnivala na nacionalnom interesu, Kina je pozdravila američki angažman u Aziji pošto je u njemu videla protivtežu svojim opasnim susedima, Japanu, Rusiji i – nešto manje – Indiji. Međutim, američka politika održavanja prijateljskih odnosa i s Kinom i sa zemljama koje se tamo shvataju kao potencijalna pretnja nacionalnoj bezbednosti – što inače predstavlja ispravan stav Sjedinjenih Država – zahteva stalni, veoma obazriv dijalog između Pekinga i Vašingtona.

Pune četiri godine posle događaja na Tjenanmenu iz 1989, taj dijalog je kočilo američko odbijanje susreta na najvišem nivou, i nada nekada tokom hladnog rata Sjedinjene Države nisu primenile slične mere na Sovjetski Savez. Ovo pokazuje da su se u središtu kinesko-američkih odnosa našla ljudska prava.

Klintonova administracija je mudro učinila što je obnovila kontakte na visokom nivou, pošto će od njihove suštine u najvećoj meri zavistiti budućnost kinesko-američkih odnosa. Jasno je da Sjedinjene Države ne mogu da napuste svoje tradicionalno opredeljenje za ljudska prava i demokratske vrednosti. Problem se ne sastoji u američkom zastupanju vlastitih vrednosti, već u meri u kojoj se tome poričnjavaju svi aspekti kinesko-američkih odnosa. Kina doživljava kao poniženje ideju da njene veze s Amerikom ne zavise od obostranih interesa, već znače „milost“ koju Vašington deli ili uskraćuje po sopstvenom nahođenju. Zbog takvog stava Amerika Kinezima deluje podjednako nepouzdanost i nametljivo, pri čemu je nepouzdanost u kineskim očima veći nedostatak.

U Kini, zemlji koja je oduvek bila najznačajnija u svom regionu – što je iz njene perspektive bilo isto što i u celom svetu – svaki pokušaj da joj se nameću nečije institucije i način ponašanja izazvaće duboko ogorčenje. Ovu upoštenu osjetljivost dodatno uvećava kineski stav o uplitanju Zapada u njenju istoriju. Još od početka XIX veka, kada su opijumski ratovi nasilno „otvorili“ tu zemlju, Kina je na Zapad gledala kao na neprepušni izvor poniženja. Ravnoopravan status i odlučno odbijanje bilo kakvog pridanjanja stranom diktatu za kineske lidere ne predstavlja taktiku već moralni imperativ.

Kina teži da sa Sjedinjenim Državama uspostavi veze zato da bi ostvarila ravnotežu sa susedima koje smatra podjednako moćnim i nezajzljivim. Da bi u tom smislu usaglasila svoje odnose s Amerikom, Kina bi bila spremna na izvesne ustupke u vezi s ljudskim pravima, pod uslovom da može da ih prezentira kao sopstveno slobodno opredeljenje. Američko upomo i javno nametanje uslova, u Kini se shvata ili kao pokušaj da se njeno društvo menja u skladu s tuđim vrednostima – dakle, poniženje – ili kao neozbiljnost, pošto nagoveštava da Amerika nije zainteresovana za azijsku ravnotežu samu po sebi. Ako zaključi da ne može da računa da će joj Amerika pomoći u uspostavljanju te ravnoteže, Kina neće biti spremna ni na ustupke. Ključ za uspostavljanje kinesko-američkih odnosa – paradoksalno, čak i za rešavanje pitanja ljudskih prava – jeste prećutna saradnja u vezi s globalnom, pre svega azijskom strategijom.

U pogledu Evrope, s kojom je povezuju zajedničke vrednosti, Amerika još nije uspeła da formuliše i zajedničku politiku, ili da uspostavi institucije koje bi odgovarale poshladnoratovskom periodu; u pogledu Azije, Amerika može da definiše poželjnu opštu strategiju, ali ne i da uspostavi saradnju zasnovanu na zajedničkim vrednostima. Za razliku od toga, na zapadnoj hemisferi, sasvim neočekivano, dolazi do stapanja moralnih i geopolitičkih ciljeva – vilsonizma i realpolitike.

U svojim početnim fazama, američka politika prema zapadnoj hemisferi svodila se na intervencionizam s pozicija velike sile. Zaokret ka saradnji obeležila je Ru-zveltova politika „dobrosusedskih odnosa“ objavljena 1933. Paktovi sklopljeni 1947. i 1948. u Riju i Bogoti pružili su tim odnosima bezbednostu komponentu koja je institucionalizovana u okviru Organizacije američkih država. Kenedijeva inicijativa iz 1961, tzv. Savez za progres, uključila je pružanje pomoći i ekonomsku saradnju, ali su tu dalekovidu politiku uništile etalističke sklonosti zemalja primalaca pomoći.

Tokom hladnog rata, u većini latinoameričkih zemalja na vlasti su bili autoritarni, mahom vojni, režimi opredeljeni za državnu kontrolu nad privredom. Počevši od sredine osamdesetih, Latinska Amerika je prevazišla ekonomsku paralizu i počela da napreduje, i to gotovo jednodušno, ka demokratiji i tržišnoj privredi. Brazil, Argentina i Čile otresli su se vojnih diktatura i opredelili za demokratsku vlast. U Srednjoj Americi više se ne vode građanski ratovi. Pošto je zbog lakomislenog za-duživanja stigla do bankrotstva, Latinska Amerika se konačno opredelila za finansijsku disciplinu.

Plan za američku inicijativu koju je Buš objavio 1990. i „bitka“ za Severnoamerički sporazum o slobodnoj trgovini (NAFTA), koji je Klinton uspešno okončao

Uprikos preziru što ga je Amerika tokom čitave svoje istorije ispoljavala prema ravnoteži snaga, ove pouke su i te kako relevantne za spolnu politiku koju će voditi u poslladnoratovskom periodu. Ona je danas prvi put u svojoj istoriji deo međunarodnog sistema u kojem istovremeno predstavlja i najjaču zemlju. Iako je u vojnom pogledu supersila, ona više ne može da nameće svoju volju, pošto ni njena moć ni njena ideologija ne idu u prilog imperijalnim ambicijama. Pored toga, nuklearno oružje, zahvaljujući kojem predstavlja vodeću vojnu silu, sve više omogućava i izjednačavanje snaga.

Sjedinjene Države se, dakle, sve više uključuju u okruženje koje po mnogo čemu podseća na Evropu iz XIX veka, mada su njegove razmere sada globalne. Možemo se samo nadati da će se na kraju stvoriti sistem poput Meternihovog, u kojem će zajedničke vrednosti učvršćivati ravnotežu snaga, s tim što u savremenom svetu te vrednosti moraju da budu demokratske.

Međutim, Meternih nije bio prinuđen da stvara svoj legitimistički poredak, pošto je on u osnovi već postojao. U savremenom svetu demokratija još nije univerzalna, a tamo gde se proklamuje nije obavezno i definisana tako da bi se mogla „izmeriti“. Razumljivo je da Amerika želi da ravnoteža bude učvršćena na osnovu usaglašenih ličnih stavova. Da bi ostala dosledna sebi, ona mora da stvori najširi mogući moralni konsenzus u pogledu globalnog opredeljenja za demokratiju. Uprkos tome, analiza ravnoteže snaga ni u kom slučaju ne bi smela da se zanemari, pošto će težnja za moralnim konsenzusom, ako uništi ravnotežu, poraziti samu sebe.

Ukoliko se pokaže da je nemoguće stvoriti neki vilsonovski poredak zasnovan na legitimitetu, Amerika će morati da nauči da održava poredak zasnovan na ravnoteži snaga, ma kako joj to bilo strano. U XIX veku su postojala dva modela na osnovu kojih je funkcionisao sistem ravnoteže snaga: britanski, oličen u Palmerstonovom i Dizraelijevom pristupu, i Bizmarkov. Britanija se angažovala tek pošto bi ravnoteža snaga bila direktno ugrožena i to uvek na strani slabijeg; Bizmark se trudio da blagovremeno spreči poremećaje i u tom cilju je održavao bliske veze sa što je moguće više zemalja i uspostavljao mnoštvo saveza koji su se međusobno preklapali, kako bi zahvaljujući tako stečenom uticaju mogao da obuzda pretenzije sukobljenih strana.

Ma kako to čudno zvučalo u svetlu iskustva kakvo predstavljaju dva svetska rata vođena protiv Nemačke, Bizmarkov stil održavanja ravnoteže snaga po svoj prilici više odgovara tradicionalnom američkom pristupu međunarodnim odnosima. Palmerstonov i Dizraelijev model zahtevali bi strogu neutralnost u svim sporovima i beskompromisno opredeljenje za ravnotežu u slučajevima kada je narušena. Sporovi i pretnje bi u tom slučaju morali da se procenjuju gotovo isključivo u smislu njihovog uticaja na ravnotežu snaga. Americi bi bilo podjednako teško da prihvate i neutralan i beskompromisan stav, da i ne pominjemo potrebu da međunarodnu politiku tumače isključivo jezikom sile.

Politika koju je Bizmark vodio u svojoj kasnijoj fazi bila je usmerena na blagovremeno ograničavanje sile putem neke vrste široko uspostavljene saglasnosti o zajedničkim ciljevima s različitim grupama zemalja. U današnjem, međuzavisnom svetu, Americi bi bilo veoma teško da vodi britansku politiku „sjajne izolacije“. Po-

red toga, po svojoj prilici ne bi mogla da uspostavi bezbednosni sistem koji bi u istoj meri mogao da se primeni u svim delovima sveta. Najkreativnije rešenje stoga bi bilo stvaranje struktura koje bi se preklapale, a bile zasnovane na zajedničkim političkim i ekonomskim principima kao što su zapadnoj hemisferi, ili na kombinaciji principa i bezbednosnih potreba kao u Evropi i severoistočnoj Aziji, ili prvenstveno na ekonomskim odnosima kao u Jugoistočnoj Aziji.

Bilo kako bilo, istorija neuspeljenika neće opravdati time što je zadatak bio pretežak. Amerika neizostavno mora da nauči kako da iz perioda u kojem su joj sve opcije bile otvorene, pređe u period u kojem će i dalje moći da postigne više od ostalih zemalja, ali samo pod uslovom da shvati svoje granice. Tokom većeg dela istorije, Amerika nije bila suočena sa spoljnim opasnostima koje bi mogle da ugroze njen opstanak. Čak i kada se tokom hladnog rata takva pretnja pojavila, Amerika ju je u potpunosti porazila. Stečeno iskustvo ju je stoga podstaklo u uverenju da je za razliku od ostalog sveta nepobeđiva, odnosno da će zahvaljujući svojim uzornim vrednostima i dobrim delima uvek pobeđivati.

Ovakav stav bi u poslladnoratovskom svetu naivnost mogao da pretvori u maozohizam. U vreme kada nije sposobna ni da dominira svetom, ni da se iz njega povuče, kada je podjednako svemoćna i ugrožena, Amerika ne mora da odustane od idealca koji su doprinele njenoj veličini. Ona, međutim, ne sme ni da gajeći iluzije o vlastitim dometima ugrozi tu veličinu. Vodeća uloga u svetu, ma koliko da odgovara američkoj snazi i vrednostima, ne podrazumeva i privilegiju da Amerika svoje udruživanje s drugim zemljama shvata kao uslugu koju im čini, odnosno da poseduje neograničene mogućnosti da nameće svoju volju na osnovu pretnje da će uskratiti saradnju. Prilikom svakog uključivanja u realpolitiku, Amerika mora da uzme u obzir osnovne vrednosti prve društvene zajednice na svetu koja je izričito stvorena u ime slobode. Uprkos tome, opstanak i napredak Amerike zavise i od njene sposobnosti da prilikom odlučivanja u razmatranju uzima i realnu situaciju. U spoljnom, spoljna politika će se pretvoriti u licemernu pozu. Relativni značaj što će se pridati svakom od ovih elemenata i cena svakog prioriteta za političare će predstavljati izazov koji će odrediti i njihovu veličinu. Državnik jedino nipošto ne sme da tvrdi da izbor nema cenu, ili da je uspostavljanje ravnoteže nepotrebno.

Pri trećem pokušaju da utre put novom svetskom poretku, američki idealizam će biti još neophodniji nego što je to ranije bio. Njegova uloga će se sastojati od pružanja vere potrebne da bi Amerika izdržala sve nedoumice u pogledu izbora koji će se činiti u nesavršenom svetu. Da bi se utvrdila primenljiva definicija američkih interesa, tradicionalni idealizam mora da se spoji s pažljivom procenom savremenog sveta. Američki spoljnopolički poduhvati nekada su se uadahnjivali utopističkim vizijama o nekom određenom trenutku posle kojeg će se suštinska harmonija u svetu uspostaviti sama od sebe.

Izgledi da se nešto tako ostvari zasada su mali; radi ostvarivanja svojih ideala Amerika će morati da se posveti stipljivom postizanju parejalnih uspeha. Osećanje fizičke ugroženosti i prisustvo neprijateljske ideologije nestali su zajedno s hladnim ratom. Uverenja potrebna da bi se ovladalo svetskim poretkom u nastajanju mnogo su apstraktnija, pošto je reč o viziji budućnosti koja se ne može pokazati u trenutku